

NADER

DANKBAAR
GEREFORMEERD

#6

JAARGANG 28
JUNI 2021

BEKEKEN

WOORD & WERELD MAGAZINE

Meningen over Jezus

Als een wolk in de woestijn

Hokjes?

Het alleenrecht van Gods liefde

Redactioneel

In dit nummer volgt Gijs Zomer samen met zijn vrouw onder het genot van een dubbele espresso de kerkdienst. Die dubbele espresso mag model staan voor dit nummer. Want de bedoeling is dat je er wakker van wordt.

Wakker en waakzaam als man en vrouw. Dat gaat over de genderdiscussie die in Actueel aandacht krijgt. Man en vrouw: is dat hokjesdenken van ons, of heeft de Schepper ons zo gewild? Wakker en waakzaam in het lezen van de Bijbel. Een boekbespreking over de historische Jezus met als kernvraag: wat levert de Bijbel ons? Betrouwbare openbaring, of de mening van vroege christenen? Een voorlopig einde van het gesprek over en met dr. Hans Burger raakt datzelfde thema: hoe lees je de Bijbel? Illustratief voor de hermeneutische problematiek is reeds de moeite voor Sipke Alserda en Hans Burger om elkaar te verstaan. Maar er is een eerlijke poging gedaan.

Vanuit de Schrift ontvangen we onderwijs over hoe het voor Gods volk in de woestijn en ons vandaag is om onder Gods hoede op weg te zijn (Schriftlicht). En ook over wat de liefde van God inhoudt en hoe ze ons radicaal en bevrijdend opeist (Woordwaarde).

Ja, het is niet allemaal kommer en kwel. Bij de dubbelle espresso mag best een gebakje. We wensen u veel leesgenoegen.

Kees van Dijk

- 206 REDACTIONEEL**
KEES VAN DIJK
- 207 SCHRIFTLICHT**
Als een wolk in de woestijn
DIRK GROENEVELD
- 210 ACTUEEL**
Hokjesdenken?
IDA SLUMP-SCHOONHOVEN
EN BART VAN EGMOND
- 214 THEMA**
Zoektocht naar de 'historische Jezus'
HARM BOITEN
- 219 COLUMN**
Kijkgedrag
GIJS ZOMER
- 220 GETUIGEN VANDAAG**
Beoordeel je kerk
PETER DROST
- 222 WOORDWAARDE**
Het alleenrecht van Gods liefde
EGBERT BRINK
- 225 REACTIE**
Hermeneutiek
HANS BURGER
- 227 NAWOORD**
Hans Burger over hermeneutiek
SIPKE ALSERDA
- 229 GELEZEN**
- Bijbelverhalen met een eigen inkleuring
BAUKE SELDENTHUIS
 - Leven met God op de kruispunten.
Drie levensfasen
HENK DROST
- 238 UIT ANDERE BLADEN**
- Het schuivende ND
 - De belangrijke eigen plaats van de schriftlezing
- 244 GEDICHT**
Kiekendief. Renée van Riessen
GERT SLINGS

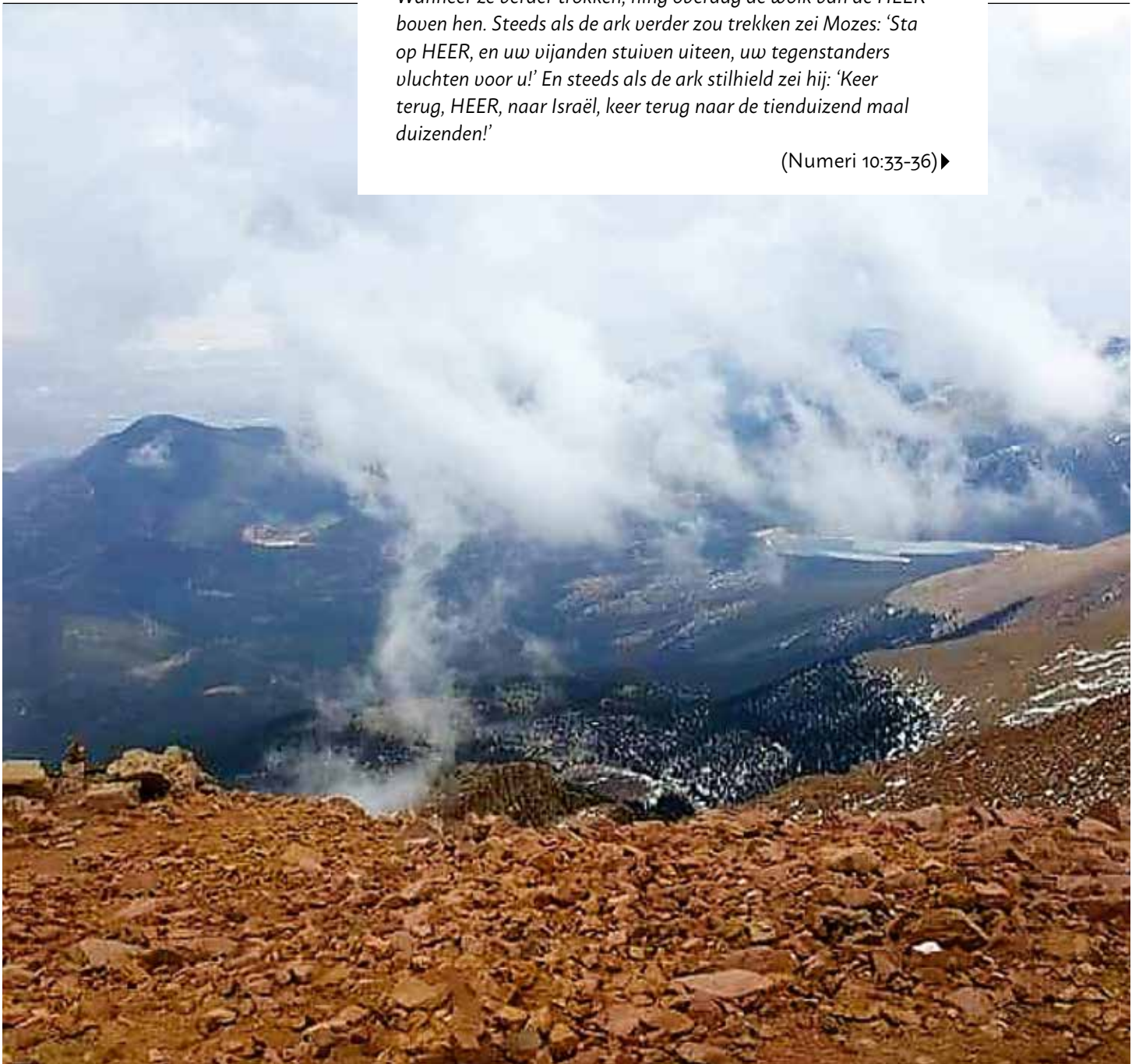
*Nieuw licht
op een bijbelgedeelte*

BEELD
MEGAN WEBB

Als een wolk in de woestijn

Nadat ze bij de berg van de HEER vandaan gegaan waren, trokken ze drie dagen verder. De ark van het verbond met de HEER ging voor hen uit om een rustplaats voor hen te zoeken. Wanneer ze verder trokken, hing overdag de wolk van de HEER boven hen. Steeds als de ark verder zou trekken zei Mozes: 'Sta op HEER, en uw vijanden stuiven uiteen, uw tegenstanders vluchten voor u!' En steeds als de ark stilstond zei hij: 'Keer terug, HEER, naar Israël, keer terug naar de tienduizend maal duizenden!'

(Numeri 10:33-36) ▶

Die veertig jaar in de
woestijn is Hij op zoveel
momenten en op zoveel
manieren zo **duidelijk**
zichtbaar aanwezig

De kans is vrij groot dat je het afgelopen jaar een medegelovige de vergelijking hebt horen maken tussen de huidige coronatijd met al zijn droogte en de woestijntijd van het volk Israël. Net als de mannen, vrouwen en kinderen van Israël toen, zijn wij de afgelopen periode in zekere zin 'weggevoerd' uit onze vertrouwde context en doolden we rond in afzondering, afwachting en kaalheid, zonder duidelijk zicht op een eindpunt.

Als deze vergelijking enigszins opgaat, mogen we grote verwachtingen hebben. Want de woestijntijd is een super bijzondere periode in de geschiedenis die God met mensen is gegaan.

Ultieme aanwezigheid

Er is volgens mij geen periode in de geschiedenis aan te wijzen waarin God zich zo nadrukkelijk, zo lange tijd, aan

zoveel mensen tegelijk heeft laten zien als aan het volk Israël, die veertig jaar in de woestijn. Op zoveel momenten en op zoveel manieren is Hij zo duidelijk zichtbaar aanwezig. Hij maakt een pad door de zee. Hij laat zijn overweldigende heerlijkheid zien en horen boven de Sinai. Hij bedient de Israëlieten op hun wenken met water uit de rots en vlees uit de lucht. En elke dag verzorgt Hij hen met manna en beschermt Hij hen met zijn zichtbare

aanwezigheid in de wolk. Maar Hij straft ook meteen, zelfs voor fouten gemaakt uit onachtzaamheid (Lev. 10:1-3).

Aan één mens laat God zich zelfs letterlijk zien. Mozes mag genieten van een ultiem intieme omgang met God. De HEER spreekt persoonlijk met hem, zoals een mens met een mens

spreekt (Ex. 33:11). Die vertrouwelijkheid tussen God en Mozes blijkt ook uit die intrigerende start- en afsluitingsformule van elke woestijnetappe, die verwoord wordt in Numeri 10:35-36. In alle eerbied gezegd lijkt het alsof Mozes God voor het begin van elke tocht wakker roept. Zoals Jezus eeuwen later tegen de dochter van Jairus zal zeggen: *Tabitha kum!*, zo zegt Mozes tegen God: *Kuma Jabwel!* Sta op HEER. En God staat op in majesteit, met zo'n ontzagwekkende macht dat geen vijand overeind blijft als Hij verschijnt.

Aan het eind van elke etappe vraagt Mozes aan God, of Hij weer terug wil komen bij zijn volk dat Hij is voorgedaan. Het geeft een intiem, bijna menselijk beeld van de relatie tussen God en Mozes. God is in de woestijn ultiem aanwezig.

De woestijntijd is zo een heel bijzondere periode in de geschiedenis die God met de mensen is gegaan. Het lijkt wel of God, ondanks de afstand die is ontstaan door de zondeval, toch weer een poging onderneemt om heel dicht bij mensen te komen. Alsof Hij test hoever Hij daarin kan gaan. Of misschien beter gezegd: hoever mensen bereid zijn Hem daarin te volgen.

Extreme droogte

Niet ver, blijkt uit verschillende episodes van het reisverhaal. Als reactie op Gods overweldigende en weldadige aanwezigheid lees je alleen over angst, ontevredenheid, wanhoop, geklaag en de zonde met het gouden kalf.

Het kan je verbazen hoe de Israëlieten ooit zo ondankbaar hebben kunnen zijn voor die overduidelijke leiding van God in hun leven. Jij zou op één klein teken van Gods aanwezigheid misschien wel je hele leven kunnen teren. Toch denk ik dat de Israëlieten niet menselijker dan menselijk waren. Ze waren namelijk wel elke dag voor

Hij is er, ook al merk je

het misschien niet. Hij is er.

Verborgen aanwezig. Ook op

de bewolkte dagen

hun levensonderhoud heel direct van God afhankelijk. Eén dag geen water vinden is nog te overzien. Maar na twee of drie dagen moet je toch gaan kiezen tussen zelf een slok nemen of het laatste restje bewaren voor je jongste kind. Eén dag niets van God merken is nog uit te houden, maar als het langer duurt ga je je toch afvragen of Hij er nog wel is.

Over dat gevoel gaat het bijvoorbeeld in Exodus 17. Als het volk aankomt bij Massa en Meriba en er daar geen water blijkt te zijn. De afwezigheid van water doet hen twijfelen aan de aanwezigheid van God. Is God nou in ons midden of niet? Als je maanden, jaren, in zo'n droge en dorre omgeving moet leven, raak je vanzelf gefrustreerd. In Numeri 10 trekt het volk weer verder, nadat ze net elf maanden bij de berg Sinaï hebben gebivakkeerd. Daar waren ze aangekomen na een tocht van twee maanden, vol ontberingen, met de angst voor Egypte nog in hun benen. Nu trekken ze verder in die woestijn zonder eind, waar ze alleen maar zand voor ogen zien. Zonder te weten dat ze nog 39 jaar te gaan hebben. God is uitiem aanwezig, maar wel in een situatie van extreme droogte.

Bewolkte dagen

Daarom daalt God nog duidelijker af naar menselijk niveau. Hij doet er alles aan om zijn aanwezigheid zichtbaar en ervaarbaar te maken. Hij geeft voorschriften voor de bouw van de tabernakel en de ark, om de dienst aan Hem makkelijker te maken via de realiteit van hout, goud en tentdoek. Maar het duidelijkst is Hij zichtbaar aanwezig in een wolk. Die wolk rustte op de top van de Sinaï, om te laten zien dat God daar was. Die wolk gaat nu overdag voor het volk uit, om de weg te wijzen in de wildernis. Als de Israëlieten ergens hun kamp opzetten, daalt de wolk neer en vult het aller-

heiligste deel van de tabernakel. De wolk is een zichtbaar teken van Gods betrouwbare aanwezigheid. Zodat de Israëlieten zich nooit meer hoeven af te vragen: is de HEER nu in ons midden of niet?

Als gelovige in de eenentwintigste eeuw zou je dat ook weleens willen. Dat je in moeilijke situaties omhoog kunt kijken naar de lucht en daaraan iets van Gods aanwezigheid kunt zien. Maar vaak ervaar je juist het tegenovergestelde. Vaak lijkt God juist afwezig op de dorre, uitzichtloze momenten in je leven. In de situaties van extreme droogte. Dan lijkt het of er een wolk tussen jou en God hangt, waar je gebed met geen mogelijkheid doorheen komt.

Die ervaring vind je ook in de Bijbel, in de boeken waarin met overgave wordt geklaagd: Job en Klaagliederen. In Klaagliederen 3:44 lees je bijvoorbeeld: 'U hult U in een wolk, geen gebed dringt tot u door.' Een wolk kan dus blijkbaar ook symbool staan voor Gods verborgenheid. In Handelingen 1 staat dat Jezus bij zijn hemelvaart werd opgenomen in een wolk, zodat zijn leerlingen Hem niet meer konden zien. Betekent dat dat we nu leven in het tijdperk van Gods verborgenheid? Heeft Hij zich teruggetrokken in de hemel, achter de wolken? Nee, Hij is aanwezig, in zijn Geest en zijn Woord. Hij is misschien wel dichterbij dan ooit. Hij woont niet langer in een tent of een tempel van steen. Je bent als gelovige zelf zijn tempel (1 Kor. 6:19). Hij is er, ook al merk je

het misschien niet. Hij is er. Verborgens aanwezig. Ook op de bewolkte dagen.

Rustgevende Gids

Op reis in een woestijn zonder eind ben je als mens al snel geneigd om zover mogelijk vooruit te kijken of je heel in de verte toch niet iets ziet dat hoop geeft. Of misschien tel je teleurgesteld elke zandkorrel onder je voeten. God leert de Israëlieten omhoog te kijken, naar de wolk van zijn aanwezigheid, die elke dag boven hen hing. Hij richt hun blik op Hem, vertegenwoordigd door de ark, die een rustplaats voor hen zoekt. Dat is ook het recept voor onze 'woestijntijd': je blik gericht houden op God. Hij is de gids boven je leven. Daar mag je grote verwachtingen van hebben.

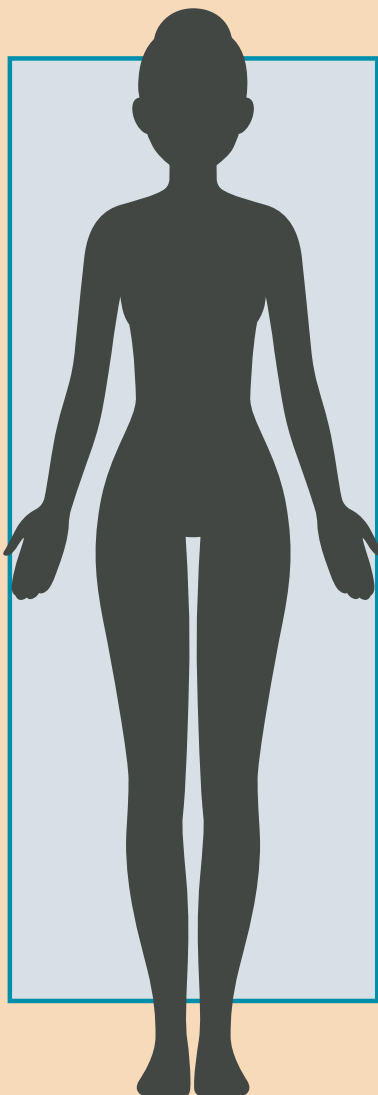
Want de woestijntijd is een bijzondere periode in de geschiedenis die God met mensen is gegaan. God ging ver in zijn poging om dicht bij mensen te komen. Maar één keer ging Hij nog verder in die poging: toen Hij zelf als mens op aarde kwam.

We weten allemaal hoe dat is afgelopen. Het slagen van die poging hing af van één mens, die tegelijk God was. Zijn Vader riep hem wakker op de derde dag. Hij stond op – en zijn vijanden stoven uiteen.

Houd je blik gericht op Hem. Hij vindt voor jou een rustplaats. Hij is jouw gids op weg naar de ultieme ontmoeting met God. Hoe ver ben je bereid om met Hem mee te gaan? ■

Hokjesdenken?

‘Door twee hokjes te hebben, beperken we de diversiteit’, zegt Almatine Leene

‘De mensheid bestaat uit mannen en vrouwen.’ Nog maar kortgeleden was dat zo vanzelfsprekend dat het doen van die uitspraak was als het intrappen van een open deur. En overal waar het evangelie had geklonken, wist men dat het God was die man en vrouw schiep, naar zijn beeld. Eeuwenlang vormde dat het uitgangspunt voor het denken over de mens en voor de inrichting van de maatschappij. Maar dat is veranderd. De tweedeling man-vrouw is helemaal niet vanzelfsprekend en moet verdwijnen, zo zegt een koor van stemmen – in de media, de politiek, het onderwijs, en ook in de kerken.

De Protestantse Theologische Universiteit voegde zich onlangs in dit koor door een Europese ‘regenboogindex’ te presenteren, met 24 aanbevelingen voor kerken om lhbtï-inclusiever te worden. En vanuit de GKv klonk de stem van Almatine Leene, predikant in Hattem en docent aan hogeschool Viaa. ‘Door twee hokjes te hebben, beperken we de diversiteit’, zei ze in een column in het *ND* van 23 april 2021. Wat bedoelt ze precies? En hoe komt ze ertoe om dat te zeggen?

Binair raamwerk

Leene vertelt in haar column hoe er onder haar studenten verwarring heerst over de betekenis van het man- en vrouw-zijn. Jarenlang stelde zij hen tijdens colleges over seksualiteit de vraag of ze zichzelf allereerst als mens zagen of als man of vrouw. Dat leidde altijd tot verhitte gesprekken, omdat ze zich afvroegen wat mannelijkheid en vrouwelijkheid eigenlijk

is. Maar sinds Leene hen de laatste jaren laat kennismaken met het leven van iemand met interseksualiteit (d.w.z. met een lichaam dat zowel vrouwelijke als mannelijke kenmerken heeft), vragen ze zich af waarom interseksuele mensen eigenlijk moeten kiezen voor een van de twee genders en waarom wij zo 'behept' zijn met mannelijkheid en vrouwelijkheid.

Vergissen wij ons als we denken dat er twee geslachten zijn die van elkaar verschillen?

Bijna terloops stelt Leene vervolgens dat het denken in twee groepen (het 'binaire raamwerk') er niet altijd geweest is, dat het pas ontstaan is in de achttiende eeuw en dat men vóór die tijd uitging van een 'éénseksmodel'. Veel lezers zullen verbaasd hebben opgekeken toen ze dit lazen. Bedoelt Leene dat wij ons vergissen als we denken dat er twee geslachten zijn die van elkaar verschillen? En dat mensen het vroeger beter wisten dan wij?

Eénseksmodel

Leene onderbouwt haar bewering niet, maar waarschijnlijk ontleent ze die aan de historicus en seksuoloog Thomas Laqueur, die het 'éénseksmodel' in 1990 introduceerde.¹ Laqueur onderzocht wat er vanaf de oudheid in filosofische en anatomische werken geschreven was over het menselijk lichaam en hoe het werd afgebeeld. Daaruit concludeerde hij dat men meende dat het mannelijke en vrouwelijke lichaam dezelfde anatomie hadden, inclusief de geslachtsorganen. Alleen waren bij mannen de geslachtsorganen naar buiten gekeerd, terwijl ze bij vrouwen door een tekort aan hitte naar binnen gekeerd bleven. Eigenlijk onderscheidde men maar één geslacht. Vrouwen waren wel *minder* dan mannen, maar niet wezenlijk *anders*. De maatschappelijke rollen die mensen vulden, waren dan ook niet per se geslachtsgebonden. In de achttiende eeuw veranderde dat. Toen ontstond er volgens Laqueur een nieuw biologisch model, waarin juist het anders-zijn van mannen en vrouwen werd geaccentueerd; ze verschilden van elkaar als appels en sinaasappels. En iemands geslacht ging bepalen welke maatschappelijke rol hij of zij mocht vervullen.

Geslacht: bedacht

Laqueur wilde aantonen dat het *beeld* dat we hebben van de menselijke anatomie, geen vaststaand gegeven is, maar bepaald wordt door de *blik* waarmee we ernaar kijken. Daarmee bouwde hij voort op vrouwenstudies en feministische theorieën. In navolging van Simone de Beauvoir maakten die nadrukkelijk onderscheid tussen biologisch geslacht en 'gender'. Met dat laatste bedoelden ze de *maatschappelijke rol* van mannen en vrouwen. Gender ligt niet vast, zeiden ze, maar wordt door mensen bedacht. Het is een 'sociale constructie' en daarbij spelen machtsfactoren vaak een rol: vrouwen worden vanwege hun geslacht beperkt in hun mogelijkheden. Laqueur stelde nu dat '*biologisch geslacht*' eigenlijk ook een bedachte constructie is. In een tijd dat men geloofde in een kosmische orde waarin alles en iedereen een vaste plek had, 'zag' men volgens hem maar één geslacht. Toen dat geloof verdween, wilden mannen hun superieure positie rechtvaardigen met hun biologische superioriteit. Toen 'ontdekte' men opeens wezenlijke lichamelijke verschillen tussen mannen en vrouwen.

Kritiek

Laqueurs' theorie kreeg een warm onthaal, maar ook kritiek. Zo werd erop gewezen dat theoretische boeken niets zeggen over de ervaringen van mensen in het dagelijks leven.² Bovendien werd aangetoond dat zijn verhaal niet klopt. Ook in theoretische boeken zijn naast het éénseksmodel vele voorbeelden te vinden van een andere visie op het biologische geslacht.³ Kortom: 'De situatie was veel complexer dan Laqueur ons wil doen geloven.'⁴

1 Thomas Laqueur, *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*, Cambridge, Mass. and London, Harvard University Press. 1990.

2 Zie Janine Fubel, *Eine kurze Erläuterung zu Thomas Laqueurs Körpermodellen und die Reaktion von Barbara Duden*, <https://genderini.files.wordpress.com/2009/01/janinefubel-eine-kurze-erlauterung-zu-thomas-laqueurs-korpermodellen-und-die-reaktion-von-barbara-duden1.pdf>.

3 Helen King stelt dat Laqueur bronnen buiten beschouwing heeft gelaten en onzorgvuldig omgaat met de bronnen die hij wel gebruikt, in: *One-Sex Body on Trial. The Classical and Early Modern Evidence*, Burlington, Farnham, 2013, Preface, p. x.

4 Aldus Eric Jorink in 'De geest heeft geen sekse, maar het lichaam? Descartes en het onderzoek van zeventiende-eeuwse Nederlandse anatomen naar de fysieke verschillen tussen man en vrouw', in: Myriam Everard en Ulla Jansz (red.), *Sekse. Een begripsgeschiedenis*, Hilversum, 2018, p. 21-39.

De visie van Leene

Toch beweert Leene simpelweg dat er eeuwenlang slechts een 'éénseksemodel' bestond. Waarom doet ze dat? Misschien ziet ze het als een ondersteuning van haar eigen visie.⁵ Ze meent namelijk dat we wel een 'gedeeld mens-zijn' hebben, maar niet moeten uitgaan van *wezenlijke* verschillen tussen mannen en vrouwen. Juist individuele verschillen zijn van belang. De categorieën 'man' en 'vrouw' noemt ze dan ook hokjes. Hokjes die tot problemen leiden, voor haar studenten, voor iedereen en zeker voor mensen die er vanwege afwijkingen niet in lijken te passen.

Met deze visie sluit Leene helemaal aan bij het huidige culturele klimaat. Maar het is wel iets radicaal anders dan wat de kerk altijd uit de Bijbel heeft opgemaakt. De vraag is dus nog steeds: hoe komt zij ertoe dit te zeggen?

Geslacht: geschapen

Als gereformeerd theoloog verwijst Leene naar de Bijbel. Hoe doet ze dat? Ze zegt in haar column dat God diversiteit in de schepping heeft gelegd, maar dat we in Genesis 1 en 2 niet lezen 'dat God dé man en dé vrouw schiep. Elk mens is uniek, bijvoorbeeld qua lichaam en emotie. Voor je het weet beperken we die diversiteit tot slechts twee hokjes, omdat het anders verwarrend zou zijn. Maar dat zegt meer over onszelf. Als we het lastig vinden om met diversiteit om te gaan, pleit ik er graag voor om vooral gericht te zijn op ons gedeelde door God gegeven mens-zijn.'

Laten we haar beweringen eens onder de loep nemen. Het klopt inderdaad dat God diversiteit in de schepping heeft gelegd. Maar wat die diversiteit is, maakt Leene niet duidelijk, terwijl God dat in zijn Woord wél doet. In Genesis 1 lezen we hoe God de hemel en de aarde scheidt en onderscheid tussen zijn schepselen aanbrengt. Hij maakt onderscheid tussen licht en duisternis, water boven het hemelgewelf en eronder, en scheidt het water onder de hemel van het droge. En Hij geeft namen: dag en nacht, zee en land. Naamgeving wil zeggen dat God grenzen stelt: je bent dit en niet dat. Zo heb ik het vastgesteld.

Daarna laat God uit de aarde allerlei soorten gewas en bomen opkomen. Vervolgens maakt Hij de zon, de maan en de sterren en bepaalt welke taken zij hebben (vss. 14-16). Hij maakt allerlei soorten dieren in de zee, in de lucht en op aarde. En

ten slotte scheidt Hij de mens naar zijn evenbeeld. En hoe scheidt hij die mens? Niet in een onbepaalde 'diversiteit', maar mannelijk en vrouwelijk.⁶ Zo duidt God in Genesis 1 dus zelf aan wat de diversiteit is die Hij in zijn schepping gelegd heeft en die Hij door zijn voorzienigheid in stand houdt. En binnen de grenzen van deze diversiteit is er dan weer heel veel variatie, ook in mannen en vrouwen.

Ervaringstheologie

Maar wat doet Leene? Dat wat God gemaakt heeft, reduceert zij tot iets abstracts, namelijk het door Hem gegeven 'mens-zijn'. En ze suggereert dat *wij* het zijn die de diversiteit in dit mens-zijn tekortdoen met *onze* hokjes. Dat zou dan weer voortkomen uit onze behoefte aan orde en onze moeite om met diversiteit om te gaan. Maar waarop baseert Leene deze stelling? Het is immers Gods eigen Woord dat ons de categorieën man en vrouw aanreikt. En de menselijke ervaring van alle eeuwen bevestigt wat Gods Woord ons vertelt. Niet mensen hebben deze 'hokjes' bedacht, maar God heeft ze geschapen en Hij heeft ons dat geopenbaard.

Trouwens, als je de indeling van man en vrouw een door mensen bedacht hokje noemt, waarom zou je dan nog wél spreken over ons gedeelde mens-zijn? Moet Leene dan niet verdergaan en met de evolutietheorie zeggen dat de mens moet worden ingedeeld bij het dierenrijk en geen recht heeft op een eigen 'hokje'? Of misschien andersom: dat het niet eerlijk is om de dieren uit te sluiten van ons gedeelde mens-zijn?

God schiep de mens mannelijk en vrouwelijk en ieder mens is echt en helemaal mens. Maar ons mens-zijn, ook ons man-zijn en vrouw-zijn is op allerlei manieren aangetast. Dat geldt voor onze lichamen, voor onze seksuele verlangens, het geldt trouwens ook voor de rest van de schepping (Rom. 8:19-20). We ervaren het allemaal. Maar alleen Gods Woord leert ons hoe God ons geschapen heeft, dat Gods vloek op zijn schepping rust én dat God zijn kinderen 'uit het lichaam van deze dood' verlossen zal (Rom. 7:24). Daarom moeten we met *de bril van Gods Woord* op naar onszelf kijken en onszelf beoordelen.

Leene verwijst wel naar de Bijbel, maar als het erop aankomt kiest ze voor haar visie op ons mens-zijn toch een andere weg. Zij zet in bij onze *ervaring* en *autonomie*. Het kijken naar een tv-programma over een intersekse medemens moet leiden tot het aanpassen van de door God geopenbaarde waarheid over onze natuur. Het is kennelijk de ervaring die ons leert wat mens-zijn inhoudt. We moeten ons dan ook niet meer het

hoofd breken over de betekenis van ons man- en vrouw-zijn, maar ons richten op de ervaring van dat mens-zijn en ons afvragen wat gender eigenlijk is. In een onderling gesprek zouden we daarvan een rijker beeld krijgen en het zou ons zelfs een rijker beeld van God de Schepper opleveren. We moeten niet proberen mensen in een van onze hokjes te duwen, maar op zijn minst bereid zijn nieuwe hokjes te maken voor mensen die er niet zomaar in passen.

Omgekeerde wereld

Maar wat betekent dit anders dan dat wij zelf gaan bepalen wie wij willen zijn en hoe wij moeten leven? Ja, zelfs wie God de Schepper is? Dat is toch de omgekeerde wereld?⁷ De opstellers van de regenboogindex vinden dat juist een goede ontwikkeling. Kerken die de Bijbel *niet* gebruiken 'als een normatief instrument voor het definiëren van genderrollen' krijgen daarvoor van hen een vol punt, kerken die dat *wel* doen, scoren op dit onderdeel niet.⁸

De overtuigingskracht van de heersende cultuur is vrijwel onweerstaanbaar voor de meeste mensen.⁹ Binnen de kerken lijkt dat ook steeds meer het geval.¹⁰ Theologen spelen daarbij een rol. Laten we hopen dat de GKV de redeneringen van Almatine Leene niet volgen. Anders zal het beeld van God en mens dat ze uiteindelijk overhouden, gesneden zijn op de maat van de eenentwintigste eeuw. ■

5 Leene lijkt daarbij te vergeten dat voor Laqueur ook het éenseksemmodel niet meer dan een 'constructie' is.

6 De Here Jezus herhaalde dit en voegt eraan toe dat God de mens zo is blijven scheppen: 'Hebt u niet gelezen dat Hij die *de mens* gemaakt heeft, hen van het begin af mannelijk en vrouwelijk heeft gemaakt?' (Mat. 19:4; Mar. 10:6).

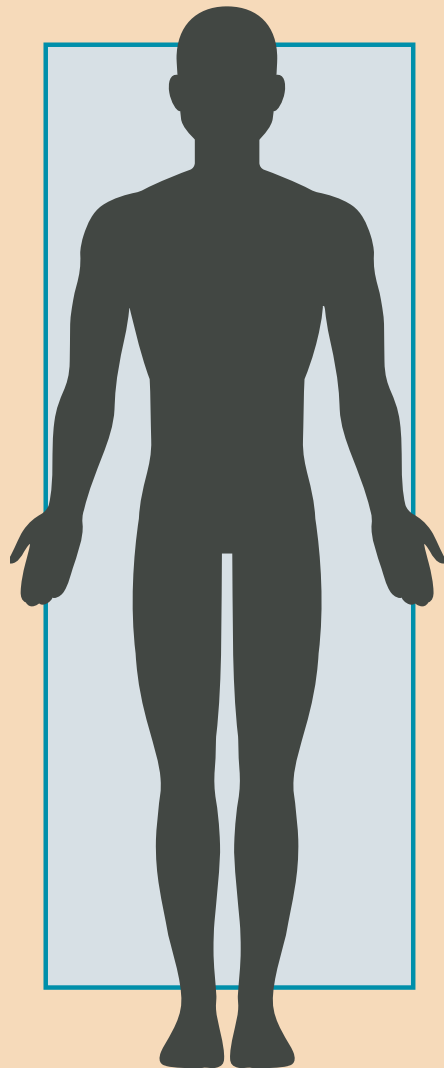
7 Een soortgelijke fout maakte Leene al in haar proefschrift, waarin ze stelt dat er in de Drie-eenheid sprake is van wederkerige onderdanigheid, omdat volmaakte liefde uitsluit dat de een zich aan de ander zou onderwerpen. Hier wordt een bepaald menselijk begrip van liefde geprojecteerd op de verhoudingen tussen Vader, Zoon en Geest. Deze visie op Gods wezen bepaalt vervolgens weer haar visie op man en vrouw als beeld van God. Zowel in de leer over God als in de leer over de mens is uiteindelijk niet de Schrift, maar een egalitaire visie op 'relationaliteit' beslissend. Zie Almatine Leene, *Triniteit, antropologie en ecclesiologie. Een kritisch onderzoek naar de implicaties van de godsleer voor de positie van mannen en vrouwen in de kerk*, Amsterdam, Buijten & Schipperheijn, 2013, p. 94, 211.

8. <https://inclusive-churches.eu/2021/questions>.

9 Andreas Kinneging wijst hierop in *De onzichtbare maat. Archeologie van goed en kwaad*, Amsterdam, Prometheus, 2016, p. 371, 372.

10 Over de ontwikkelingen in de kerken: Dr. G. Dekker, *Zie hoe alles hier verandert. Het verloop van de Gereformeerden*, Utrecht, Kok, 2016.

Voor haar visie op ons mens-zijn zet Leene in bij onze ervaring en autonomie

ZOEKTOCHT NAAR DE 'HISTORISCHE JEZUS'

Kan iemand die tweeduizend jaar geleden leefde, en over wie historisch een en ander te doen is, nog iets betekenen? Met die vraag opent Henk Bakker zijn boek *Jezus. Reconstructie en revisie*. Bakker is docent aan het Baptisten Seminarium en namens de Unie van Baptistengemeenten hoogleraar aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij schreef het forse boek in een jarenlang proces van colleges en van gesprekken met studenten, collega's, vakgenoten en andere christelijke en niet-christelijke denkers.

Voor in het boek staan aanbevelingen van deskundige (mee)lezers: 'een weids panorama', een 'rijk overzicht', een 'constructieve bijdrage', 'nieuwe en verrassende inzichten', een 'meeslepend studieboek', een 'christologisch standaardwerk'. Dat wekt vertrouwen en die complimenten hebben ook allemaal wel een punt, maar toch – het moet maar direct gezegd worden – blijf je na lezing teleurgesteld achter. Indirect wijst Bakker af wat de kerk belijdt, namelijk dat Jezus Christus naar zijn goddelijke natuur de eniggeboren Zoon van God is, van eeuwigheid voortgebracht, niet gemaakt of geschapen. Aan de vele al bestaande reconstructies en revisies van het 'Jezus-beeld' voegde hij een eigen ontwerp toe – boeiend, maar ten diepste onaanvaardbaar. Hij heeft mij niet overtuigd.

Doel van het boek

De auteur wil in de eerste plaats de lezer informeren over 'de bronnen die we over het leven van Jezus hebben, zoals de evangelieboeken en geschriften die daar direct en indirect verband mee houden'. Opvallend is dat hij zegt: 'Vanzelfsprekend zijn veel van die boeken partijdig, omdat zij over Jezus vertellen vanuit een binnen-perspectief. Maar het is aan de lezer om de betrouwbaarheid daarvan kritisch te evalueren' (p. 16).

In deel één luistert hij eerst naar moderne onderzoekers die belangrijke bouwstenen voor het onderzoek naar de historische Jezus hebben aangedragen. Er komen vragen aan de orde als: wat kun je met zekerheid over Jezus aannemen en wat niet? Wat heeft hij wel en niet gezegd en gedaan (p. 23)? Bakker geeft knappe karakteristieken van een heel scala aan opvattingen.

Tegen de achtergrond van de besproken meningen kijkt Bakker vervolgens in het tweede deel gericht naar een aantal 'bronteksten zelf' en doet hij een poging om 'een reconstructie en interpretatie te geven van opvattingen die in de loop van de eerste eeuw over Jezus zijn ontstaan'. Aan de hand van de oudere meningen van (vroeg) christenen uit de eerste eeuw zoekt hij een eigen duiding – en dat is zijn eigenlijke doel.

Jezus' Jood-zijn

Maar eerst volgt nog een confrontatie met de oude kerk in hoofdstuk 2. Dit hoofdstuk opent met de voor Bakkers boek kenmerkende zinnen: 'Het is niet mogelijk een verantwoord beeld van Jezus te geven zonder Jezus' Jood-zijn als de dragende grond van zijn identiteit en persoonlijkheid te nemen. Waar dit niet gebeurt, wordt aan grondwaarden van Jezus' leven voorbijgegaan en dreigt het onderzoek in historisch opzicht in de lucht te komen hangen.' En dat is maar al te vaak gebeurd

(p. 81). Bakker noemt dat een 'schijn-christologie'. 'Buiten Jezus' Jood-zijn om is er geen Jezus, omdat de eenheid van de persoon in zijn Joodse identiteit geconcentreerd is. Het Jood-zijn van Jezus is drager van zijn persoonlijkheid. Jezus is niet mens én Jood, maar Jood en daarom mens' (p. 81v). In dit hoofdstuk komen vele, ook Joodse, theologen aan het woord. Indringend is de vraag hoe het kan dat Joden het moesten ontgelden, door christenen op de huid werden gezeten, terwijl de Heer van de kerk zelf Jood was?

In verband met het antisemitisme en met het docetisme (de leer dat Jezus een schijnlichaam had) kritiseert en verwerpt Bakker het zogenaamde *extra calvinisticum*, de gedachte die wij

kennen uit zondag 18, vr./antw. 47 en 48 van de Heidelbergse Catechismus, en die door prof. Bram van de Beek zo wordt samengevat: 'Christus gaat niet in zijn menszijn op en God is niet in zijn menszijn opgesloten.'

Voor Bakker is het zeer de vraag of het Woord een band kan hebben met Jezus' Jood-zijn zonder dit zelf in zich te dragen. 'Zou het kunnen zijn dat Jezus' Jood-zijn, dat de identiteit van zijn persoon en mens-zijn vormt, ook in God Zelf besloten ligt?' Hij antwoordt zelf: 'Er bestaat geen Jezus, ook geen Zoon van God, buiten of boven deze Joodse mens uit Nazaret' (p. 89). Bakker kiest voor een 'Geest-christologie, een ontwerp dat recht doet aan Jezus' Joodse wortels en Gods blijvende aanwezigheid in Israël door de Geest' (p. 150, 371).

Deze gedachtegang heeft natuurlijk betekenis voor de leer van de Drie-eenheid. De historische Jezus was Jood en kwam niet in de buurt van wat de vroege kerk in de loop van de tijd van Hem had gemaakt (p. 123). 'Jezus was niet alleen een Jood (...), maar hij *blijft* een Jood als de Opgestane' (p. 135).

Getuigen van het eerste uur

In deel twee bespreekt Bakker onder de titel 'Getuigen van het eerste uur' 'vroeg teksten die vertellen wat christenen hebben meegemaakt, wat Jezus volgens hen zei, deed en teweegbracht, en hoe zij die gebeurtenissen binnen de Joodse wereld van toen betekenis gaven'. Vroeg christenen zochten naar aanleiding van Jezus' uitspraken in het licht van de nieuwe politieke en maatschappelijke ontwikkelingen naar betekenissen. Soms kunnen uitspraken grotendeels aan Jezus zelf worden 'toegeschreven'.

Aan de hand van een aantal 'titels' die Jezus kreeg, 'reconstrueert' Bakker een beeld van hem. Jezus als 'de bevochten

Hoe kan het dat Joden het moesten ontgelden, door christenen op de huid werden gezeten, terwijl de Heer van de kerk zelf Jood was?

Bakker spreekt nadrukkelijk niet over

God die ter wille van ons behoud de

opdracht gaf om zijn geopenbaarde

Woord op schrift te stellen

tempel' laat zien dat zijn leerlingen na de verwoesting van de tempel in hem de aanwezigheid van God zagen, zoals Gods heerlijkheid op de tempel rustte (p. 198). Jezus als 'een nieuwe David' betekent dat hij voor vroege christenen een, zoals Bakker dat noemt 'gezalvde van de buitencategorie' was. Zij identificeerden Jezus als David-redivivus, opnieuw tot leven gekomen David (p. 242).

Bakker bespreekt ook de verheerlijking op de berg. Hij acht het uitgesloten dat er sprake was van een fysieke ontmoeting met Mozes en Elia: binnen de Joodse context was dat verboden. Maar vroege christenen herkenden in Jezus wel een nieuwe Mozes en in Johannes de Doper 'een nieuwe Elia'. Opvallend is hier Bakkers selectieve conclusie: Jezus stond in de traditie van Jesaja, Zacharia en Maleachi, niet die van Ezra, Nehemia, Jozua en de meeste 'terugkomers' uit Babel (p. 325). Ik vraag me af hoe een dergelijke selectie zich verdraagt met Lucas' verzekering dat Jezus aan de Emmaüsgangers uitlegde wat in *al* de Schriften op Hem betrekking had, te beginnen bij Mozes en *al* de profeten (Luc. 24:27).

Zoon van God als Geest-christologie

De laatste 'titel' die Bakker bespreekt, is 'Zoon van God'. Bij Paulus is er, zegt hij, geen sprake van een Zoon die het mens-zijn erbij nam. De engel Gabriël sprak wel over Jezus als Zoon van de Allerhoogste God die hem de troon van zijn vader David zal geven, maar Jezus had geen dubbel zoonschap. 'Er was maar één zoonschap, dat omvattend was voor boven en beneden.' Wel bestond Jezus volgens de evangelist Johannes al vóór zijn geboorte, 'maar dan als Woord'. Zoals het Woord bij de schepping aanwezig was, was het ook bij het voortbrengen van Jezus aanwe-

zig. Dat de getuigen van het eerste uur Jezus als Zoon van God duiden, was omdat zijn leven er alle aanleiding toe gaf. Als Zoon ontving hij zijn identiteit, zijn Jood-zijn en mens-zijn, uit God en met name uit de wederkerigheid met de Geest (p. 362).

Bakker merkt op dat Jezus bij veel niet-Joodse gelovigen een soort heldenstatus kreeg zoals in de keizercultus. Volgens hem konden kerken uit de heidenen gemakkelijker van hun wortels loskomen door 'een Jezus-cultus voort te brengen die niet ver van andere heldenculten af stond'. Maar daarmee weken ze af van de Joodse bedding, die een sterk en blijvend onderscheid kende tussen God en creatuur.

Beoordeling

Bakkers omgang met de bronnen

Zeker vervullen bij Bakker de vroege bronnen (evangelieboeken en geschriften die daarmee verband houden) een leidende rol. Maar hij laat het aan de lezer over om te beoordelen wat betrouwbaar is en wat niet. Staat die lezer dan nog onder de kritiek van de evangeliën, of staan de bronnen, inclusief de evangeliën, onder de kritiek van de lezer?

Natuurlijk komen in de evangeliën vroege christenen aan het woord. Maar is daarmee alles gezegd? Bakker spreekt nadrukkelijk niet over God die ter wille van ons behoud de opdracht gaf om zijn geopenbaarde Woord op schrift te stellen (art. 3 NGB), wel over zogenaamde vroege christenen die

vertellen over wat Jezus zei en teweegbracht en die naar betekenissen zochten. De lezer kan kritisch bepalen wat daarbij wel en niet aan Jezus zelf kan worden toegeschreven. Bakker is er helder over dat hij keuzes maakt. Dat doet hij ook in de omgang met de bijbelse bronnen. Komt zijn reconstructie van het beeld van Jezus niet tot stand op basis van modern-kritische keuzes? Voegt hij op die manier niet gewoon aan de reconstructies die hij zo knap bespreekt, een nieuwe leesbare toe?

Jezus' Jood-zijn

Een centrale karakteristiek in Bakkers reconstructie is het Jood-zijn van Jezus. Op zich vraagt hij terecht aandacht voor het belang van deze vaak onderschatte notie. In Jezus' geslachtsregister staat de naam Juda. De redding is immers uit de Joden (p. 202v).

Ook stem ik hem toe, dat het begrip 'zoon van God' een brede betekenis heeft. Zo moet Mozes al tegen de farao zeggen: Israël is mijn zoon, mijn eerstgeboren zoon (Ex. 4:22). En het Nieuwe Testament spreekt over de gelovigen als kinderen van God. Toch is Jezus meer dan alleen maar een Joodse man. Bakker zal dat niet ontkennen. Maar waarom wijdt hij geen apart hoofdstuk aan Jezus als Heer? Sterker: kan een zo breed opgezette 'reconstructie en revisie' van ons beeld van Jezus zonder een heldere en uitgesproken confrontatie met de leer van de Schrift, beleden door de kerk, over zijn 'goddelijke natuur'?

De christelijke kerk voerde in de eerste eeuwen van haar bestaan een geweldi-

**De auteur heeft
afscheid genomen van
met Goddelijk gezag
(van boven!) beklede
heilige Schriften**

ge strijd: over de Drie-eenheid, over de christologie, over de twee naturen van de Zoon. In Bakkers boek lezen we er niet veel over. Maar als vrucht van die

strijd ontstonden drie oecumenische belijdenissen, die ook door de kerken van de Reformatie zijn omarmd en in hun drie reformatorische confessies geïncorporeerd.

Impliciet komt dat verleden van strijd aan de orde in Bakkers bespreking van het *extra calvinisticum*. In navolging van Van Ruler noemt hij het een 'gedrochtelijkheid' (p. 109). Vanuit de centrale gedachte van Jezus' Jood-zijn

is voor Bakker de zaak helder: 'er is nooit een Zoon van God geweest die de Joodse identiteit van Jezus niet droeg' en: 'er bestaat geen Jezus, ook geen Zoon van God, buiten of boven deze Joodse mens uit Nazaret' (p. 89). Dat zijn forse uitspraken die direct de leer van de Drie-eenheid raken. Ze verwoorden Bakkers eigen *extra oecumenicum*. En ze vormen de basis voor zijn eigen oplossing van de theologische spanning: een 'Geest-christologie' waarin aan de behoefte van de 'vroeg christenen' en kerk kan worden voldaan wanneer tempel en hogepriester hun tijd hebben gehad: God is blijvend present in de door de Geest beheerste Jood Jezus van Nazaret. Is dat geen christologie die van beneden naar boven werkt? Heet dat niet vrijzinnig?

Dit raakt ook de manier waarop Bakker aankijkt tegen zijn oudste bronnen: de heilige Schriften. Het moet gezegd: er zijn passages in zijn boek waarin hij verrassend licht werpt op bijbelplaatsen. Maar het is zo selectief. Jezus is zoon van David, ja, maar toch ook diens wortel, bron en oorsprong (Op. 5:5).¹ Hij is zoon van Abraham, ja, maar Hij zegt zelf ook: 'Waarachtig, ik verzeker u, van voordat Abraham

er was, ben ik er' (Joh. 8:58). 'Vroeg christenen' als Tomas, Johannes en Paulus belijden Hem als 'mijn Heer, mijn God!' (Joh. 20:28), 'de ware God en het eeuwige leven' (1 Joh. 5:20), 'onze grote God en Redder, [namelijk] Jezus Christus' (Tit. 2:13).² De auteur van de Hebreeënbrief beschrijft Hem als de Zoon van God, door wie Hij de wereld heeft geschapen (1:2-3). Is het niet verdrietig om te constateren dat Bakker dergelijke teksten vaak niet eens noemt, laat staan dat ze bij hem een essentiële rol spelen? Hij heeft afscheid genomen van met Goddelijk gezag (van boven!) beklede heilige Schriften, en kent alleen 'bronnen' van 'vroeg christenen', die hij als historicus gewoon wegen en beoordelen mag. Maar selectief bronnen bevragen levert een voorspelbare uitkomst. Is dat recht doen aan de bronnen?

Het is duidelijk dat in dit boek een begaafd theoloog aan het woord is, die leesbaar en spannend kan schrijven – het boek laat soms mooie verbanden oplichten! Het verdient dan ook meer dan deze korte bespreking. Helaas is daar geen ruimte voor. Maar het is ook helder dat Bakker methodisch en inhoudelijk een ander spoor volgt dan het confessioneel-kerkelijke, en ons dus in dat spoor niet verder brengt, integendeel! Na de mooie aanbevelingen van gerenommeerde auteurs had ik zo'n Jezus-reconstructie-en-revisie-van-beneden niet verwacht, ook niet van de baptist Bakker. Intussen blijft het lezen en bestuderen van de hele Bijbel over de Here Jezus een geweldige uitdaging om 'oude' en ook, zoals ook Bakker het noemt, 'nieuwe inzichten' op te doen. ■

N.a.v.: Henk Bakker, *Jezus. Reconstructie en revisie*, Utrecht, KokBoekencentrum, 2020, ISBN 9789043534109, 371 pag. (plus 43 pag. literatuur-, tekst- en namenregisters), prijs € 27,50

1. H.R. van de Kamp, *Openbaring*, Kampen, Kok, 2000, p. 182.

2. P.H.R. van Houwelingen, *Timoteüs en Titus*, Kampen, Kok, 2009, p. 278.

KIJKGEDRAG

**Ik moet bekennen:
als predikant zal
ik de digitale
dienst missen**

Ik ben nog van de tijd van het preekbandje. Je kon de kerkdienst thuis terugluisteren op een cassettebandje. Makkelijk! Sommigen namen 't mee op vakantie. Ik was eens op een camping ergens in de Pyreneeën, ik loop van het washok schoon terug naar mijn Pukkel¹ en ik hoor vanachter een windscherm mijn eigen preekstem! Daar zit een gezinnetje – de kinderen wat verveeld onderuit op de campingstoel – rond een recorder.

Wij doen het nu met een schermpje. En hoe doet u dat in deze coronatijd? Ik ken een gezin dat er elke zondag helemaal klaar voor zit. Zodra de dominee in de kerk vraagt om te gaan staan, dan staan ook zij in hun huiskamer op, en de liederen worden meegezongen. Dat is niet 't algemene kijkgedrag. Ik weet van een stel: ze kijken in bed met een ontbijtje. Ouders met kinderen zuchten: wij doen het 's avonds als de kinderen slapen. En een oudere broeder hoorde ik zeggen: ik vind 't helemaal niks. Mijn Marja en ik zitten aan de eettafel, met Bijbel en kerkboeken. En... een dubbele espresso!

We zijn weer aan het versoepelen, de kerkgang komt langzaam weer in beweging. Maar ik moet bekennen: als predikant zal ik de digitale dienst missen. Ik doe mijn preekwerk met meer vrijmoedigheid. Op de kansel voor een volle kerk zie ik niet de aandachtige luisteraar, mijn oog trekt naar de gapers en de slapers en wie even zit te appen. Ik zie elke ritseling, het papier dat van het snoepje wordt gepeuterd, het kind dat er even uit moet.

En de preek voor enkel de camera, ik heb 't leren waarderen: het oog gericht op de lens, die spant mijn concentratie.

En als ie zwenkt naar 't orgel of de muziekgroep, dan ben ik zelf even uit beeld en dan kan ook ik er even uit, zonder dat ik me daarvoor moet verontschuldigen.²

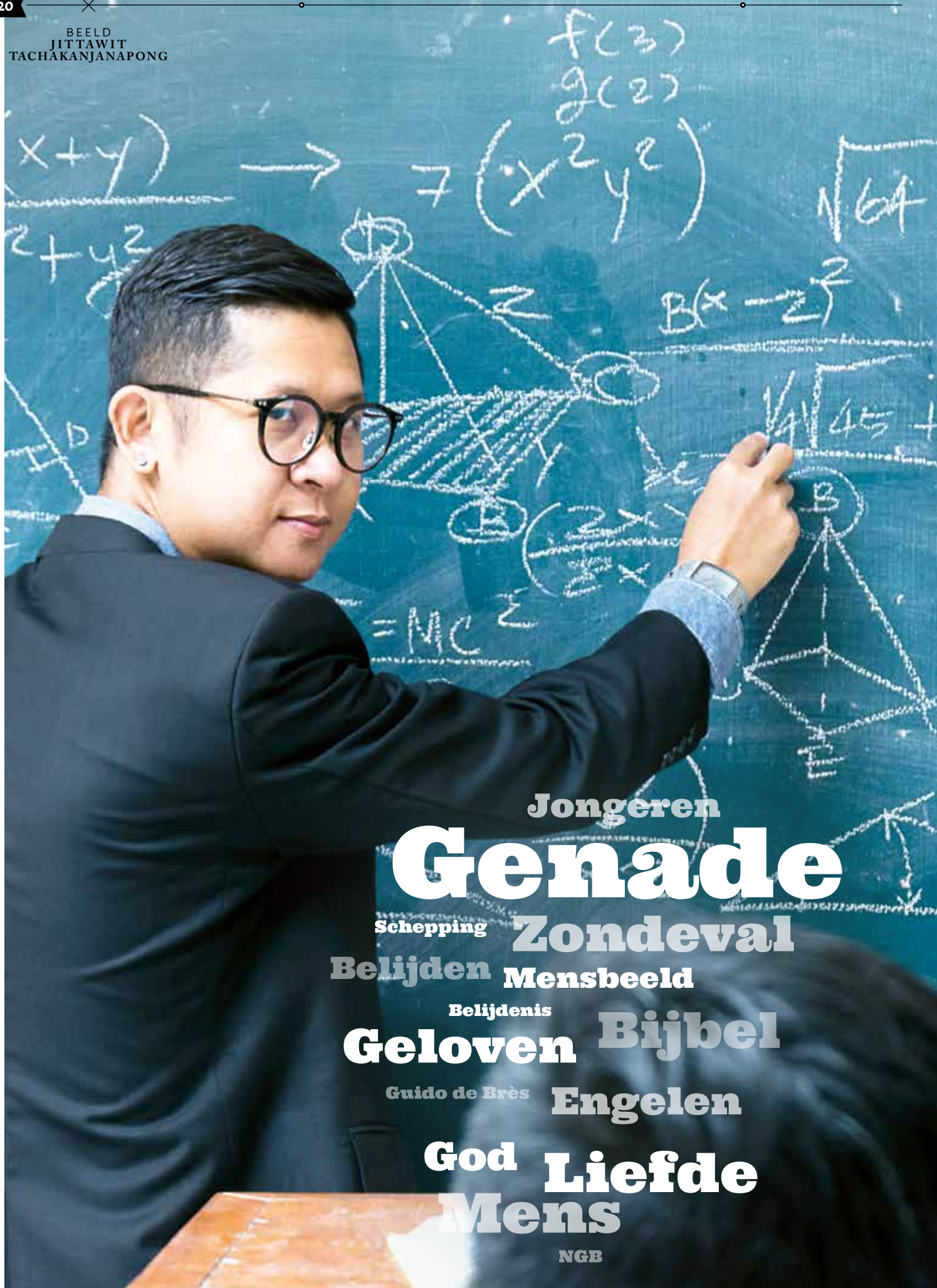
Ik hoop dat we de winst van de digitale dienst kunnen vasthouden. Wij thuis nemen onmiddellijk na de dienst weer een dubbele espresso met ook ons 's zondagse gebakje en als vanzelf spreken we dan door over de preek en de dienst. En: we zingen nu dus ook samen thuis. We hebben als gezin-met-onze-kinderen eens geprobeerd om daarvan een dagelijkse gewoonte te maken, maar ook onze jongens kwamen in hun levensfase van verveling... Nu hebben we alle ruimte. We zingen dagelijks een lied, we zijn momenteel bezig met de verrassende nieuwe psalmberijming.

En begrijp me goed, ik zie uit naar de vernieuwing van de aloude kerkdienst. En wel op het niveau van de woorden die ooit professor Trimp ons aanreikte: *Wij gaan op tot God, opdat we daar, bij Hem, genezing zouden vinden voor ons verdriet om onze zonden en onze smart om onze doden en wij, verlost van onszelf en onze bekrompenheden ons zouden strekken tot de eeuwige lof voor Hem, die eeuwig leeft.*³ ■

1 Zo noemden wij onze leuke caravan Eriba Puck L.

2 Ooit onderbrak een oudere dominee zijn preek, hij daalde af van de hoge kansel en verliet in snelle pas de kerkzaal. De kerkenraad riep hem onmiddellijk ter verantwoording. Hij zei dat zijn vrouw hem elke zondagmorgen nog even op de schouder tikte: Izak, denk je aan de drie p's, de preek, je pil en je plas? Dat laatste was ik vanmorgen vergeten...

3 C. Trimp, *De gemeente en haar liturgie*, p. 68.

Jongeren

Genade

Schepping

Zondeval

Belijden

Mensbeeld

Belijdenis

Geloven

Bijbel

Guido de Brès

Engelen

God

Liefde

Mens

Beoordeel je kerk

Een paar jaar geleden werd een site gelanceerd om leraren te beoordelen. Misschien heb je er ook weleens een beoordeling op achtergelaten. Naast positieve reacties over de website waren er ook negatieve. Sommige mensen zeiden: Leerlingen zijn helemaal niet in staat om hun leraren te beoordelen. Dat valt nog te bezien. Maar belangrijk is natuurlijk wel de vraag: wat zijn criteria om een leraar te beoordelen? Of hij aardig is, of dat zij er mooi uitziet, is natuurlijk minder belangrijk. Al speelt dat voor sommige jongeren misschien wel een heel grote rol. Je zou misschien kunnen zeggen: belangrijk is vooral dat de inhoud van het vak goed wordt uitgelegd, dat de toetsen eerlijk beoordeeld worden en dat de leraar in de klas orde kan houden. Dat zijn belangrijke aspecten, zodat je goed op het eindexamen wordt voorbereid.

Het heeft wel wat overeenkomsten met de criteria voor een leraar. Het is belangrijk dat Gods Woord goed wordt uitgelegd

Sinds een jaar is er ook een site om kerken te vinden. Ook die kunnen beoordeeld worden. En je kunt kerken zoeken op allerlei criteria. Wat is voor jou belangrijk als je een kerk zou beoordelen? Sommige mensen vinden

het gebouw heel belangrijk, anderen dat er een vlotte predikant is, weer anderen dat er koekjes bij de koffie zijn. Maar zijn dat echt de criteria waar het om gaat? Ik denk het niet. Het gaat erom dat je in de kerk wordt voorbereid op het grote eindexamen, op het laatste oordeel. Het gaat in de kerk om leven of dood, om hemel of hel. Dat is niet niks. Het maakt dus heel veel uit bij wat voor kerk je hoort. In de Nederlandse Geloofsbelijdenis in artikel 29 zegt Guido de Brès het volgende erover:

Wij geloven dat men nauwgezet en met grote zorgvuldigheid, vanuit Gods Woord, behoort te onderscheiden welke de ware kerk is, omdat alle sekten die er tegenwoordig in de wereld zijn, zich ten onrechte kerk noemen. (...)

De kenmerken waaraan men de ware kerk kan kennen, zijn deze: dat de kerk

de zuivere prediking van het evangelie onderhoudt; dat zij de zuivere bediening van de sacramenten onderhoudt, zoals Christus die heeft ingesteld; dat de kerkelijke tucht geïnfuseerd wordt om de zonden te bestraffen. Kortom, dat men zich richt

OM OVER DOOR TE SPREKEN:

1. Waarom is tucht belangrijk in een gemeente?
2. Hoe beoordeel jij jouw gemeente aan de hand van deze criteria uit de Nederlandse Geloofsbelijdenis? Is er verschil tussen jouw plaatselijke gemeente en het kerkverband waarbij je hoort?

naar het zuivere Woord van God, alles wat daarmee in strijd is verwerpt en Jezus Christus erkent als het enige Hoofd. Hieraan kan men met zekerheid de ware kerk kennen en niemand heeft het recht zich van haar af te scheiden.

Dat zijn dus de criteria voor de ware kerk. Prediking, sacramenten (dat zijn doop en avondmaal) en tucht. Het heeft wel wat overeenkomsten met de criteria voor een leraar. Het is belangrijk dat Gods Woord goed wordt uitgelegd. Het is belangrijk dat er regelmatig getoetst wordt, zodat de sacramenten zuiver bediend worden. Ten slotte is het belangrijk dat er orde wordt gehouden, doordat er ook tucht is in de kerk. Een leraar spreekt een leerling die zich misdraagt, aan op zijn gedrag, zodat hij zich kan beteren. Zo hoort de kerkenraad ook een gemeentelid dat zich misdraagt, op zijn gedrag aan te spreken. Dat ligt tegenwoordig heel gevoelig, maar dat neemt niet weg, dat het wel heel belangrijk is. ■

**‘Luister Israël: de
HEER, onze God, de
HEER is de enige! Heb
daarom de HEER, uw
God, lief met hart en
ziel en met inzet van
al uw krachten. Houd
de geboden die Ik u
vandaag opleg steeds
in gedachten.’**

(DEUTERONOMIUM 6:4-6)

Het alleenrecht van Gods liefde

Hoe kun je een ander gebieden lief te hebben? Liefde laat zich toch niet dwingen of opdringen? Wanneer dat wordt opgelegd, ben je immers niet meer vrij? Religieuze dwang noemen we zo iets. Toch hoor je hier duidelijk een gebod, een opdracht om lief te hebben. Maar als dat gevoel van liefde nu eens ontbreekt? Hoe kun je jezelf daartoe dwingen? Liefde moet toch een vrije keuze zijn?

En naar kinderen toe? *Moeten we niet wachten tot ze zelf de keuze voor God maken?* Kun je ze niet beter een zogenaamde vrije opvoeding geven? Dan kunnen ze later zelf kiezen en hoef jij dat niet voor ze te doen. Is het niet zo dat volwassenen bij de kinderdoop vóór hun kinderen kiezen? En dringen ze hun geloof dan niet op? Je reinste indoctrinatie, toch?

Hij is uniek

Luister Israël... JHWH is de Enige. De geloofsbelijdenis van Israël, kort maar krachtig: de HEER is de Enige. Hij wordt hier de enige echte genoemd. Te midden van tal van goden, godheden en grootheden wordt Hij met ere vermeld.

Per slot van rekening *kan maar Eén echt God zijn*. Hij staat op nummer één. Dat is de bedoeling. Dit ging faliekant tegen de tijdgeest van die dagen in. Het wemelde van religies, godsdiensten, allerlei vormen van cultus... Wat een pretentie, als je uitspreekt: onze God is de Enige! Vandaag de dag is dat niet veel anders. Geloof wordt als een optie gezien, wat je zou kunnen geloven, als je dat wilt...

Maar hier klinkt een geloofsbelijdenis. Deze God is de Enige. Hij is eenvoudig uniek. De enige die zich Schepper kan noemen. De Enige aan wie jouw leven, dat je hebt gekregen, volledig toebehoort. Zoals Hij is er geen. Hij heeft je uit liefde gemaakt en geboren laten worden. Hij heeft hierin zijn liefde laten blijken, je het licht in de ogen gegund. Zijn liefde voor jou als schepsel kent geen grenzen. Hij ziet je als zijn eigen geliefde zoon of dochter. De persoonlijke God, die zich indringend met je bezighoudt, die zeer op je betrokken is, die recht heeft op je leven en je leefwereld.

Kijk eens hoe God zichzelf heeft laten zien, toen je geboren werd. Als een God die je het leven gegeven heeft. Hij wil wel alles voor zijn kinderen doen. Hij heeft lief als Vader Schepper, verbonden

Joodse mezoëza, kokertje aan de deurpost, waarin de tekst uit Deuteronomium 6:4-9 bewaard wordt

met zijn eeuwige status. Liefde is standvastig en trouw. *Zijn liefde gaat ver en zit diep.* Zoals een ouder, vader en moeder, liefde voor zijn kind heeft. Dat gaat heel diep en komt dichtbij. Hij heeft de liefde uitgevonden en bedacht, Hij is de bron ervan. Hij heeft er patent op! Maar zijn liefde is ook telkens een keuze en een actie van God uit. Hij heeft gekozen voor zijn volk Israël, en telkens weer de nodige acties ondernomen. Ook als zijn mensenkinderen teleurstelden en zich van Hem verwijderden, ook dan koos God ervoor om lief te hebben. Onvoorwaardelijk. Daarin laat Hij zich zien als JHWH: Hij blijft eeuwig zichzelf. Zijn liefde is steady. Onverwoestbaar.

Precies dat heeft Jezus duidelijk gemaakt toen Hij op aarde was. Hij heeft als geen ander liefde laten zien. En Hij heeft voortdurend laten merken: Ik en de Vader zijn Eén. Hij herhaalde die geloofsbelijdenis ook, die stond in zijn hart geschreven. Hoor Israël, de Heer, mijn Vader is de enige Echte. Zijn liefdesverklaring gaat boven alles en iedereen uit. Niemand kan zo liefhebben als God, daarin is Hij uniek. Zoals die klonk bij Jezus' doop: Dit is mijn geliefde Zoon, van wie ik houd. Hoor Israël, hoor gemeente, de Heer is dezelfde, de Enige, Echte, die liefheeft als geen ander! De woorden waarmee je de dag en je leven afsluit (de gelovige Israëliet stierf met deze geloofsbelijdenis op zijn lippen).

Oproep uit liefde

Heb mij lief... houd van mij! Dat is wat deze God op je hart drukt. Zijn oproep om Hem lief te hebben hangt niet in het luchtledige. Die is ergens op gebaseerd. Die vindt zijn uitgangspunt in zijn eigen liefde voor zijn mensenkinderen. Niet geloof in Hem, maar de liefde voor God staat centraal.

God doet die oproep niet zomaar, lukraak. Stel je toch eens voor dat iemand de liefde verklaart en erbij zegt: Maar het maakt mij niets uit wat je daarmee doet. Wat geef je dan voor zo'n verklaring? Hij verklaart zijn liefde omdat Hij ook jou graag aan zich wil binden. Hij vraagt om een reactie. Het is dus geen willekeurig opgelegde regel. *Hij zoekt beantwoording van zijn eigen liefde.*

Het feit dat God je oproept Hem lief te hebben, bewijst zijn liefde! Anders zou Hij jou links laten liggen en onverschillig zijn als je andere keuzes zou maken. In feite geeft God zichzelf in dit gebod. Hij werft om ons hart. Houd alsjeblieft ook van mij. Hoor mij, laat mijn woorden tot je doordringen. Ja, als iemand mag vragen: heb mij lief, dan is God het. Hij heeft er zelfs recht op.

Maar hoe moet je je dat voorstellen? En moet je dan in de eerste plaats afgaan op je gevoel of je iets bij God voelt? Nee, dat vraagt God niet eens. Hij roept eerst op om gehoor te geven aan wat Hij van zichzelf zegt. En hoe Hij veel van zichzelf heeft laten zien in zijn schepping om je heen. En zeker, dat vraagt om een keuze van jou, maar dus niet allereerst om je gevoel. Heb Mij lief met je hart: dat gaat vooral om je centrale orgaan waar de beslissingen vallen. Liefde is een keuze: *heb het hart* Mij lief te hebben, tegen alles in, ook als je Mij niet ziet of ervaart of niet altijd een goed gevoel bij Mij hebt. Zeker, God roept ook gevoelens bij mensen op: liefhebben met hart en ziel. Maar Hij zet ook aan tot keuzes, als je weinig bij Hem voelt. Zodat jij ook loyaal bent aan Hem. En zijn liefde voor jou beantwoordt.

Alles begint aan de buitenkant, maar vervolgens krijg je die beweging naar binnen. Zo gaat het ook bij kinderen en opvoeding. *De eerste laag: je leert gedrag aan.* Leren bidden, handen vouwen,

ogen dicht, amen leren zeggen. Dat is allemaal aangeleerd. Vervolgens *de tweede laag: je leert normen en waarden.* Daarvan kunnen mensen op latere leeftijd ook zeggen dat ze wel dankbaar zijn voor de christelijke waarden die ze hebben meegekregen. Dat gaat over je levenshouding, je kijk op het leven. En dat God zorgt. Dat God je verantwoordelijk maakt. God vergeeft als het misgaat. Maar dan volgt *de derde laag: de diepste kern, liefhebben!* Want het blijft niet bij gedragsregels, normen en waarden. Ten diepste zoekt God je hart. Je binnenste. Alles wat God aan mensen gebiedt, kun je samenvatten in een leefregel: heb lief! Juist die eenvoud maakt het moeilijker dan duizenden leefregels. In de veelheid en volheid van het leven wil God die kern raken. Hij bindt op het hart, waar het op aankomt. Het gaat Hem om een levende relatie met Hem. Daarop dringt Hij aan, maar die dwingt Hij niet af!

Die moedertaal van Gods liefde kun je wel aanleren. Daar is het God om te doen. Niet in de eerste plaats om een goed gevoel, maar om trouw, loyaliteit, zelfs als het niet goed voelt. Liefde is een werkwoord. Liefde vraagt ook om overgave. Het is een liefde in de volle breedte. Zoals ouderlijke liefde, liefde als broer en zus, vriendschappelijke liefde, voorliefde... Compleet en zelfs radicaal. God leren liefhebben om wie Hij is en wat Hij doet.

Kun je dat waarmaken? Denk aan die rijke jongeman... Hij dacht dat hij een heel eind kwam. Maar was toch nog sterk aan zichzelf en zijn bezittingen gehecht. Jezus zelf heeft dat waargemaakt. God liefhebben boven alles, met hart en ziel. Hij heeft dat vóórgedaan en voor jou gedaan, in jouw plaats. 'Ik doe je de Vader kennen. Kom tot Mij, volg Mij, leef met Mij.' ■

Hermeneutiek

In de twee vorige nummers van *Nader Bekeken* is Sipke Alserda kritisch ingegaan op mijn visie op hermeneutiek. Ik ben blij met de goede wensen die hij aan het slot van zijn beschouwingen uitspreekt, want we staan in Kampen inderdaad voor een belangrijke maar ook moeilijke taak. Graag gebruik ik de mij geboden gelegenheid om puntsgewijs uiteen te zetten waar het mij om gaat.

1. Verstaan gaat niet altijd vanzelf. Nergens zeg ik dat het verstaan van bijbelteksten 'een problematisch gebeuren' is. Wel verstaan we dingen verschillend, verkeerd, of helemaal niet. Dan is kritische reflectie nodig.

2. Mens-zijn betekent vanaf de schepping: leven in perspectieven. Je kunt niet alles tegelijk zien, maar selecteert altijd vanuit je interesse (omdat je biologisch onderzoek doet in een bos, hout nodig hebt om een huis te bouwen, vol bewondering een danklied wilt schrijven voor de Schepper van het woud). Als je het mij vraagt, is dat zo vanaf het goede begin. Als man zag Adam de dingen anders dan Eva als vrouw.

3. Zonde beïnvloedt ons verstaan op twee manieren: de zondaar is rakker én stakker. In verstaansprocessen lopen we aan tegen zowel de zonde als tegen de gevolgen van de zonde. Het begint bij 'bewuste en schuldige ongehoorzaamheid', en bij afgoderij.¹ Mensen zijn koppig, willen niet begrijpen, liegen, scheppen een alternatief wereldbeeld met hun eigen afgoden.

Vervolgens raken we verstrikt in leugens en misverstanden, gaan we geloven in alternatieve wereldbeelden. We worden doof en blind. Onbewuste mechanismen spelen een rol: projectie van wensbeelden, verdringing van nare gebeurtenissen, ontkenning van wat ons niet uitkomt. Zo worden we zowel slaaf als slachtoffer van onze zelfgekozen zondigheid.

4. Hermeneutiek moet nadenken over de lezer. Twee inzichten mag theologische hermeneutiek niet negeren:
a. Vanuit de hedendaagse hermeneutiek: niet alleen de tekst, maar ook de lezer is ingebed in de geschiedenis (we hebben een historisch perspectief).

Hermeneutiek moet nadenken over de lezer. Niet alleen de tekst, maar ook de lezer is ingebed in de geschiedenis

b. Vanuit de theologie: de lezer is een zondig mens, die uit zichzelf Gods Woord niet kan en wil verstaan. En dus is het belangrijk om hermeneutiek niet te beperken tot een misschien wel individualistische bijbellezer die met zijn bijbelboekje in zijn hoekje zit. Het is nodig om uit te zoomen en breder in te zetten: bij het werk van de drie-enige God.

5. God gebruikt de Bijbel om ons gelijkvormig aan Christus te maken. Als God naar ons toekomt, gaan zijn zelfopenbaring en onze vernieuwing

altijd samen; anders blijven we blind, doof en koppig. Daarom begint hermeneutiek voor mij bij God: '... de Vader komt naar ons toe wanneer wij door de heilige Geest het goede nieuws van Jezus horen, in de waarheid geleid worden en het woord verstaan, en door dat woord veranderd worden tot nieuwe mensen in wie Jezus Christus steeds meer gestalte krijgt.'² Na de wedergeboorte en de gave van geloof komt er een proces op gang: de vernieuwing van het denken (Rom. 12:2). Daarbij versterken gehoorzaamheid en inzicht elkaar. Een voorbeeld: iemand is meer gaan begrijpen hoe hij zelf lijkt op de oudste zoon in de gelijkenis van de verloren zoon. Daardoor

is Lucas 15 dichterbij gekomen en Gods liefde meer gaan spreken. Maar ook zijn kijk op zichzelf is veranderd. Naar anderen toe is hij minder veroordelend. Tegelijk geldt: de vernieuwing van ons verstaan blijft incompleet (1 Kor. 13:12). Ik verdedig geen hermeneutisch perfectionisme.

¹ Ad de Bruijne en Hans Burger (red.), *Gereformeerde hermeneutiek vandaag*, Amersfoort, Vuurbaak, 2017, p. 37.

² A.w., p. 40.

6. Onderwijs over het nieuwe verstaanskader is mogelijk. In dat nieuwe verstaan kunnen we elkaar dingen aanreiken en nader analyseren. Ik gebruik hier het concept 'regulerende overtuigingen'. Bijvoorbeeld: 'De God van Israël is de God van Jezus Christus en daarom zijn Oude en Nieuwe Testament een eenheid.' Of: 'Jezus Christus is het mensgeworden Woord van God en daarom is Hij het centrum van de Schrift.'

Bijbel een luchtkasteel. Eerst kwam Jezus naar zijn leerlingen toe om hen te leren de Bijbel te lezen (Luc. 24). Daarna werd zijn onderwijs door de apostelen aan ons doorgegeven in het Nieuwe Testament. Wij lezen de Bijbel dus in navolging van Christus, omdat wij (dankzij de Bijbel) in Hem zijn gaan geloven. Jezus Christus is gelukkig meer dan de tekst alleen (de letter doodt immers). De Christus die we in de Schrift

niet te begrijpen zonder het over Jezus Christus te hebben. Zo is ook de stabiliteit van de bijbelse tekstbetekenis niet te begrijpen zonder de verbinding met Jezus Christus als het ultieme Woord van God.

10. Vervulling van schriftwoorden impliceert verandering van betekenis. Een voorbeeld: toen Jozef, Maria en Jezus naar Egypte vluchtten, ging een profetenwoord uit Hosea in vervulling: 'Uit Egypte heb ik mijn zoon geroepen' (Hos. 11:1; Mat. 2:15). Daarmee verandert de betekenis van het woord 'zoon' enigszins. Bij de exodus uit Egypte is zoon een metafoor (kind van een vader) voor de verhouding van het volk Israël tot God. Bij Jezus gaat het om de eeuwige Zoon van de Vader die werkelijk God uit God is. Bovendien verandert de verwijzing: van een verwijzing naar het volk Israël bij de uittocht in een verwijzing naar Jezus die naar Egypte vlucht. Zo zijn er meer voorbeelden van betekenisverschuiving bij de vervulling van schriftwoorden. Schokkend vind ik het niet. Je ziet zo wat er gebeurt als God ergens doelbewust naartoe werkt. Christus is al aanwezig in het Oude Testament. Ik zoek een eerlijke beschrijving van historische processen waarin de openbaring van God zich voltrekt. Als we veilig zijn bij God, hoeft toch niemand daarvan te schrikken? ■

Wij lezen de Bijbel dus in navolging van Christus, omdat wij (dankzij de Bijbel) in Hem zijn gaan geloven

Deze regulerende overtuigingen zijn soms direct in de Bijbel te vinden, maar ze gaan er (net als dogma's) soms ook bovenuit. Tegelijk geldt: juiste regulerende overtuigingen bewijzen zichzelf in het luisteren naar de Bijbel. Mensen die vertrouwd met de Bijbel zijn, zullen zeggen: 'Ja, dit klopt.'

7. Om de Bijbel in je leven toe te passen, is verbeelding nodig. Je mag bijbelse beelden op jezelf toepassen en bijvoorbeeld zeggen: 'Ik ben een lid van het lichaam van Christus.' Of: 'Ik ben een schaap van de goede herder.' Of: 'Ik ben een levende steen in Gods tempel.' Hoe zou je anders via de Bijbel in een intieme relatie met onze Heer Jezus Christus kunnen leven?

8. De beweging van Christus naar de Schrift is fundamenteeler dan de beweging van de Schrift naar Christus. Natuurlijk kennen we Christus via de apostelen en de profeten. Maar alles begint bij de Opgestane. Als Christus niet is opgestaan, presenteert de

ontmoeten, is de Christus die ons door zijn Geest vernieuwt naar zijn beeld. Ik wil Christus en de Schrift absoluut niet tegen elkaar uitspelen, of suggereren dat wij met onze vernieuwde gezindheid boven de Schrift zouden staan. De gezindheid van Christus ontstaat alleen wanneer de Geest ons luisteren naar de Bijbel gebruikt om ons die gezindheid te geven. Christus kennen we via de Schrift, Christus is de vervulling van de Schrift, en door in het Woord te blijven, blijven we in Christus.

9. Christus maakt de Bijbel duidelijk en maakt de betekenis van de Bijbel stabiel. Nergens zeg ik dat de betekenis van woorden 'instabiel' is. Laat de lezer zelf Alserda's weergave (onder 'verschuivende betekenis' in zijn tweede artikel) eens vergelijken met wat ik schrijf³ en het sfeerverschil proeven. Erasmus problematiseerde de duidelijkheid van de Bijbel, postmoderne filosofen de stabiliteit van tekstbetekenis. De duidelijkheid van de Bijbel is

3 In a.w., p. 56.

Hans Burger over hermeneutiek

Ik ben Burger zeer erkentelijk voor zijn reactie op mijn beide artikelen in *Nader Bekeken*. Ook ben ik blij met de manier en de toon waarop onze correspondentie hierover mocht verlopen. De vraag is in hoeverre we samen verder zijn gekomen in deze materie (hermeneutiek). Dat is waar het in dit Nawoord om gaat.

Weergave

Bij de punten 1 en 9 brengt Burger naar voren dat ik hem niet correct heb weergegeven. Uiteraard mag de lezer dat ook zelf beoordelen. Toch een paar opmerkingen hierbij, want correcte weergave is wel een eerste vereiste bij een bespreking.

Wanneer ik in mijn eerste artikel schrijf dat bij Burger het verstaan van bijbelteksten 'een problematisch gebeuren is', gaat het niet om een citaat. Burger zegt dat inderdaad niet letterlijk. Maar in *Gereformeerde hermeneutiek vandaag (GHV)* lees ik wel letterlijk: 'De vraag naar het goede verstaan is voor zondige mensen tot een probleem geworden' (p. 39). In zeker opzicht ligt dat bij de Schrift zelfs 'ingewikkelder' dan bij andere teksten (p. 56). Woorden zijn 'tekens' en tekengebruik is 'complex', ook als het om de Bijbel gaat (p. 62).

In *GHV* (p. 56) wil Burger zich inderdaad juist verzetten tegen de postmoderne stelling dat tekens en teksten geen stabiele betekenis hebben. Mijn weergave is dus ook hier niet bedoeld als letterlijk citaat. Maar waar ik de vinger bij leg, is dat Burger mijns inziens niet geslaagd is in zijn verzet

daartegen. Want er blijft bij hem een (te) grote mate van onzekerheid, als het gaat om de betekenis van bijbelteksten.

Perspectiviteit

Ik kan mij vinden in wat Burger in zijn reactie (2 en 3) schrijft over menszijn als 'leven in perspectieven'. Maar in zijn artikelen bemoeilijkt die 'perspectiviteit' ons verstaan. Daarom was mijn vraag, welke invloed dat precies heeft op ons (verschillend) verstaan van wat God zegt. Die vraag wordt

tiek. Ik kan me daar iets bij voorstellen: hermeneutiek die zich richt op het verstaan van de Bijbel, heeft te maken met een uniek boek! De Bijbel is immers goddelijke openbaring en daarom niet gebonden aan de historische context, zoals andere boeken. Want God staat als Auteur bóven de geschiedenis, heeft alles van tevoren overzien, en alles wat Hij zegt en doet, staat in dat hogere kader. Daarom speelt de historische context bij de uitleg en toepassing van de Bijbel een andere (kleinere!) rol dan bij andere

**God staat als Auteur bóven de
geschiedenis, heeft alles van tevoren
overzien, en alles wat Hij zegt en doet,
staat in dat hogere kader**

door Burger niet beantwoord. Vóór de zondeval speelde dat mijns inziens nauwelijks een rol (hoogstens accentverschil). Maar na de zondeval speelt er veel méér een rol dan perspectiviteit alleen. In wat Burger daarover (ook nu) schrijft, kan ik mij helemaal vinden. Maar onwil en liegen vind ik niet vallen onder (geschapen) 'perspectiviteit'. Dat is ook geen kwestie van verstaan, maar van ongehoorzaamheid.

Hermeneutiek

Burger maakt (bij 4) onderscheid tussen 'theologische' hermeneutiek en 'hedendaagse' (algemene) hermeneu-

teksten. In zijn reactie doet Burger dus te weinig met 'theologie' (b), met als gevolg dat de 'hedendaagse hermeneutiek' (a) te veel ruimte krijgt: bij hem blijft die context mijns inziens een té grote rol spelen. En dat is een vrij cruciaal verschilpunt!

Vernieuwing

Terecht zegt Burger (5), dat (theologische) hermeneutiek moet beginnen bij God: Hij komt naar mensen toe met het evangelie van Jezus Christus en zorgt door zijn Geest dat mensen die boodschap verstaan, wedergeboren worden en tot geloof komen.

Maar vervolgens moet ons verstaan vernieuwd worden. En daarop komt bij Burger dan alle accent te liggen. Tegelijk blijf ik de indruk houden dat hij hierin een stuk optimistischer is dan het 'kleine begin' van de Catechismus (zd. 44).

Ik begrijp dat ook wel. Want binnen zijn hermeneutiek blijft er anders weinig houvast voor een stabiele betekenis van de bijbeltekst. Maar als de verstaanbaarheid van de Bijbel afhangt van (de mate van) onze vernieuwing, is dat een zijden draadje! Vandaar dat ik in mijn artikelen daarover schreef: de duidelijkheid van de Bijbel kan gelukkig 'op eigen benen' staan! Helaas gaat Burger daar niet verder op in.

Onderwijs en 'verbeelding'

Ik neem hier even samen wat Burger schrijft onder 6 en 7.

Het schetsen van hoofdlijnen in het bijbelse onderwijs kan inderdaad helpend zijn voor het verstaan van

bedoelt daarmee het nut van beelden die de Bijbel zelf gebruikt. Dat is niet zo nieuw. Maar in zijn artikelen geeft hij een veel ruimere invulling aan het begrip 'verbeelding'. En juist daar legde ik de vinger bij.

Lezen in navolging van Christus?

Wat Burger schrijft in paragraaf 8 roept vragen op. Wat bedoelt hij als hij schrijft over de 'beweging' van Christus naar de Schrift? Is dat zijn werk in het tot stand komen van de bijbeltekst? Of is dat zijn lezen en uitleggen van de bijbeltekst? En de 'beweging' van de Schrift naar Christus, bedoelt Burger daarmee dat de Schrift op Christus wijst en Christus centraal stelt? Of wordt – in het verlengde daarvan – bedoeld dat God ons vandaag via de Schrift bij Christus brengt?

Want zowel bij het spreken van God in en door de Schrift als bij de komst van Christus op aarde gaat het om een

beriepen maar ook op rechtstreekse openbaring.

Inderdaad, Christus is méér dan de tekst alleen. Maar de verwijzing naar 2 Korintiërs 3 (de letter doodt), lijkt mij hier minder op zijn plaats.

Verandering van de betekenis

Wanneer alleen al de schepping en onderhouding van de wereld door God voldoende is om mensen elke verontschuldiging te ontnemen (NGB art. 2, met verwijzing naar Rom. 1), dan geldt dat nog sterker van de Schrift. Zo 'stabiel' dus is de betekenis van de Bijbel! Daarom heb ik moeite met wat Burger zegt aan het slot van 9: 'niet te begrijpen' zonder de verbinding met Jezus Christus (zie NGB art. 5: dat zelfs blinden kunnen tasten dat de dingen die in deze boeken voorzeggd zijn, gebeuren).

Nog méér moeite heb ik daarom met wat Burger bij 10 zegt: vervulling van schriftwoorden impliceert 'verandering' van betekenis. Zijn voorbeelden ontzenuwen niet wat ik hierover in mijn artikelen schreef. Als de betekenis kan 'veranderen', ondermijnt dat de 'stabiliteit'. En als het gaat om 'verandering', dan kan het volgens mij geen 'vervulling' meer zijn! Denk bijvoorbeeld aan de profetie van Kajafas (Joh. 11:49-52): hoewel Kajafas zelf wat anders in gedachten had, wordt tegelijk gewezen op Gods 'intentie' met zijn woorden. Want Kajafas zei dit niet uit zichzelf...!

Samengevat: helaas krijg ik op de vragen die ik in mijn artikelen stelde (zie met name het slot van mijn tweede artikel) nauwelijks antwoord. Daarom blijf ik mijn zorgen houden bij zijn hermeneutische benadering. Want het risico is te groot, dat de bijbelse boodschap gereduceerd wordt en dat er te veel ruimte komt voor een subjectieve uitleg. ■

We lezen niet in navolging van Christus, maar luisteren naar zijn uitleg. Zoals we ook luisteren naar het onderwijs van de apostelen

kleinere details. Maar – als dat inderdaad is wat Burger bedoelt – dan is het woordje 'regulerend' voor mij te pretentius. Ik kies liever het woord 'helpend'. Want ook bij het schetsen van die hoofdlijnen kunnen we fouten maken. Helemaal, wanneer die zoals Burger zegt, soms boven de Bijbel uitgaan! En wanneer hoofdlijnen 'regulerend' worden, dan bestaat er nog steeds gevaar van reductie van de bijbelse boodschap.

Bij 7 gebruikt Burger nu het woord 'verbeelding' als het gaat om de toepassing van de Bijbel in je eigen leven. Hij

'beweging' van God naar mensen toe! Letterlijk genomen is het dus onjuist om te zeggen dat alles 'begint' bij de Opgestane. Hoe onmisbaar Christus' opstanding ook is als vervulling van de Schrift!

Ook de uitdrukking 'lezen in navolging van Christus' vind ik niet zo gelukkig. Want Christus is eerder schrijver (en uitlegger) dan lezer van de Bijbel. Dus we lezen niet in navolging van Hem, maar luisteren naar zijn uitleg. Zoals we ook luisteren naar het onderwijs van de apostelen, die zich niet alleen op het onderwijs van Jezus

BIJBELVERHALEN MET EEN EIGEN INKLEURING

Twaalf jaar lang willen de makers van *De Liedjesbijbel* elke maand een nieuw kinderlied met bijbelverhaal plaatsen op www.liedjesbijbel.nl. En elk jaar willen ze die twaalf 'sprankelende verhalen en liedjes', met een dertiende als toegift, bundelen in een boekje. Een ambitieus project!

Inmiddels verscheen *Liedjesbijbel No.1 – Alles maakt muziek*, met elf verhalen uit het Oude Testament en twee uit het Nieuwe. Het is een mooi vormgegeven, kleurig boekje, met per hoofdstuk steeds twee bladzijden verhaal, twee bladzijden illustratie, een bladzijde liedje en een bladzijde ‘weetjes / praten / bidden / doen / teruglezen’.

Taalgebruik

De verhalen zijn bedoeld om voorgelezen te worden aan kinderen vanaf een jaar of vier. Reinier Sonneveld, verantwoordelijk voor de teksten van zowel de verhalen als de liedjes, heeft geprobeerd die toegankelijk te maken voor de kleintjes. Maar de tekst van de ‘weetjes’ (voor nieuwsgierige kinderen) is qua onderwerp en taalgebruik duidelijk bedoeld voor wat oudere kinderen. Een van de weetjes, bij het eerste verhaal, ‘God strooit met geluk – De schepping’, zegt: ‘Als God de wereld maakt, duurt dat in de Bijbel zeven dagen. Zeven is een bijzonder getal. Het betekent: dit is af, dit is compleet. In de allereerste zin van de Bijbel zit het getal zeven ook verstopt. Die zin telt namelijk in het Hebreeuws (de taal waarin de Bijbel eerst werd geschreven) exact 7 woorden en 28 letters (dat is 4 keer 7).’ Dat klinkt heel anders dan de verhalen zelf. Ook daarvan een voorbeeld, uit verhaal 12, ‘God helpt om sterk te zijn – Verzoeking in de woestijn’: ‘Jezus gaat veertig dagen in de woestijn. Helemaal in z'n uppie. En hij eet en drinkt heel weinig. Hij wordt duizelig. Hij voelt zich onwijs alleen. En dan krijgt hij ook nog eens drie superlastige vragen. De eerste vraag gaat zo. Jezus hoort

een stem die zegt: “Daar ssssie je sssstenen, toch?” Weet je nog van wie die stem is? “Die sssstenen, maak daar gewoon even brood van. Lekker makkelijk, ben je van je honger af. En dan weet je meteen sssseker dat jij zo bijsssonder bent...” Tja... Een kwestie van smaak?

Inhoud

In verhalen en liedjes voor kinderen kun je niet de volledige heilshistorische betekenis en de zwaarte van de bijbelse geschiedenissen meegeven. Een schrijver zal, om aan het bevattingsvermogen van de doelgroep tegemoet te komen, hier en daar wat weglaten en bijvoorbeeld niet de toern van God in al zijn hevigheid vertalen naar kinderniveau. Maar wát verteld wordt, moet *kloppen* met de bijbelse gegevens. Als kinderen zich luisterend en zingend geloofsinhouden, heilsfeiten, eigen maken, kunnen die maar beter *juist* zijn. En daar schort het aan in dit overigens leuke boekje. Ik wil dat met enkele voorbeelden verduidelijken.

In verhaal 12 wordt de verzoeking in de woestijn vergeleken met een ‘supercitotoets die zó moeilijk is, dat nog niemand die gehaald heeft. Die doet Jezus’. Het begrip citotoets sluit misschien aan bij de belevingswereld van de wat oudere basisschoolkinderen, maar Jezus kreeg geen *kennistoets* met ‘superlastige vragen’, geen ‘naam-en-feit’ om inzicht en geheugen te testen, het was een *verzoe-*
king die de standvastigheid van zijn *hart* beproefde. In de kinderlijke belevingswereld zijn genoeg voorbeelden van verleiding te vinden om dat duidelijk te maken!

Een ‘supercitotoets die zó moeilijk is, dat nog niemand die gehaald heeft. Die doet Jezus.’

Het eerste verhaal, ‘God strooit met geluk – De schepping’, geeft *dit* als reden waarom God ging scheppen: ‘Hij was superblij. Hij was zó gelukkig, dat hij dacht: *stel dat ik dit geluk rond zou delen... Dan komt er nog meer geluk!* God begon meteen...’

Maar wéten we dat? En waarom houdt de vertelling op bij de *zesde* dag? Waarom zegt ook het liedje ‘Ik woon in een cadeau’ niets over de zevende dag? En waarom suggereert

het weetje dat ik hierboven citeerde, dat de getallen in het scheppingsverhaal vooral *symbolisch* moeten worden opgevat?

Ook het tweede verhaal, 'God blijft altijd liefde – De zondeval', roept vragen op.

'Dan is er een indringer, natuurlijk nét als God een ommetje maakt. (...) En ze plukt de vrucht en ze hapt. Haar ogen worden groot. Dát is lekker! Ze rent naar Adam en legt hem alles uit. "Ik ook, ik ook," smeekt hij. (...) God

komt precies dán terug van zijn ommetje. (...) God zucht diep. "Waarom nu toch?

Waarom maken jullie er zo'n rommeltje van? Het was zo fijn samen..."

Adam en Eva hebben het 'verknald' en God vindt het jammer. Is dát zijn reactie op de *opstand* van de mens tegen zijn Schepper, op het aan Hem gelijk willen zijn? Ook op kinderniveau had meer over Gods verdriet en boos-

heid gezegd kunnen worden. Zijn schepping komt onder zijn *vloek* te liggen!

Maar enkele regels verder staat er al: 'Jullie kunnen niet meer hier in het paradijs blijven. Er moet een oplossing komen... En die oplossing komt er, heel veel jaren later. Weet jij welke?'

Waaróm God vindt dat er een oplossing moet komen, wordt niet uitgelegd.

In 'weetjes' bij dit hoofdstuk wordt duidelijk dat Adam en Eva uiteindelijk moesten sterven. Maar alsof de zondeval slechts een momentje van domheid was, zegt het refrein van het bijbehorende liedje:

*Ho, stop, wacht!
Wat doe je nou?
Je weet dat het niet mag,
blijf je God toch trouw.*

Het derde verhaal, 'God maakt een nieuwe start – De zondvloed', geeft eveneens te denken. '... maar grote mensen, die doen soms zó dom, dat je denkt: hoe kan het óóit nog goed komen...?'

Het verhaal wordt verteld vanuit het perspectief van de dieren, vanaf het moment dat ze onderweg zijn naar de ark tot het moment dat de regenboog zichtbaar wordt. De betekenis van de regenboog wordt pas bij de 'weetjes' uitgelegd. Over de zonde van de mensheid, de zondvloed als *straf* van God en over de dood van vrijwel alles en iedereen wordt met geen woord gerept. *Waarmee* God een nieuwe start maakt, of *waarom*, moet je proberen op te maken uit het slot: 'Dit betekent dat je altijd kunt hopen dat het goed komt, zegt God.'

In het liedje 'In hetzelfde schuitje' lijkt het *ruimtegebrek* aan boord van de ark het enige probleem:

*We zitten op een kluitje
in hetzelfde schuitje.
Samen een probleem,
samen erdoorheen.*

*We zijn elkaars cadeautje
in hetzelfde bootje.
Samen een probleem,
God helpt iedereen.*

Het is ondoenlijk om alle verhalen te becommentariëren. Sommige verhalen en liedjes zijn redelijk geslaagd, al moet me van het hart dat ik over geen enkel verhaal of liedje onverdeeld enthousiast ben.

In het vierde verhaal, 'God lacht vrolijk om rare plannen – De toren van Babel', bouwen de mensen een toren: 'Reuze handig, toch? Dan kan je gewoon even die toren opklimmen, eventjes bij God binnenwandelen en met hem overleggen. En dan kom je terug en zeg je: "Ha, ik weet precies wat God wil, luisteren jullie maar even héél goed naar mij!"'

Alsof dát de reden was voor de torenbouw van Babel: met God kunnen overleggen! Geen woord over de hoogmoed van de mensen of over hun ongehoorzaamheid aan Gods opdracht om 'de aarde te vervullen'. De gevolgen van de spraakverwarring worden met grappige voorbeelden duidelijk gemaakt. In een stukje tekst dat bedoeld is om de betekenis van dit verhaal te verduidelijken en de samenhang met andere bijbelgedeelten te laten zien, laat de schrijver God zeggen: 'Ik heb een beter plan, ik kom naar jullie toe! En dan niet heel groot, maar heel klein...'

Mooi natuurlijk, maar Gods heilsplan om de mensheid te redden door zijn Zoon wordt verbonden aan de ten onrechte veronderstelde behoefte van de mensen om direct met God te kunnen communiceren. Inderdaad, Die in de hemel zit, lacht, zoals de titel van dit verhaal zegt. Maar was Hij 'vrolijk'? Had Hij, ook hier, geen *verdriet* van de zonde van de mensen? In het refrein van het liedje 'God spreekt elke taal' wordt van alles gesuggereerd, maar de echte reden van de torenbouw van Babel en Gods reactie daarop wordt niet genoemd:

*God spreekt elke taal,
hij kent ieders hart.
Kom toch uit je toren, allemaal,
(Doe niet uit de hoogte allemaal,
Kijk dus niet meer neer op elkaar),
maak een nieuwe start.*

De ontorechte suggestie is hier dat alles steeds maar goed komt

Ik rond af met enkele opmerkingen over het zevende verhaal: 'God stelt soms moeilijke vragen – Abraham offert Isaak'. Als Abraham zich het hoofd breekt over Gods opdracht om Isaak te offeren, staat er: 'Toe maar,' zegt God, 'het komt goed.'

Het is goed denkbaar dat Abraham dat dacht of hoopte, maar nergens staat dat God hem die zekerheid alvast meegaf. Het was niet voor niets een *beproeving*. Volgens het verhaal ziet Isaak, nog voordat hij op het altaar is gebonden, een ram die vastzit in de struiken. Hij heeft geen moment gemeend dat *hijzelf* het offer moest zijn. Er is ook geen engel die Abrahams opgeheven arm tegenhoudt. Het verhaal besluit met de woorden: 'Nou, zo is het soms ook bij God. Je denkt: *dit gaat helemaal mis*. Maar uiteindelijk komt het goed.'

En als in ditzelfde verhaal Hagar en Ismaël op het nippertje gered worden, staat er:

'Op het spannendste moment, juist toen kwam het goed. Zo gaat dat telkens in de Bijbel. Net als je denkt dat het echt niet meer goed kan komen, helpt God. Weet je wat daarop lijkt? Dansen! Dansers maken de raarste sprongen, je denkt dat ze vallen en niet meer overeind komen, maar dan staan ze toch weer op.'

Zeker, bij God komt het *uiteindelijk* allemaal goed. Maar de ontorechte suggestie is hier dat alles *steeds* maar goed komt. En dan de vergelijking met het dansen: je moet er maar opkomen! In het liedje 'Dansen met Jezus' wordt die metafoor tot in het onzinnige opgerekt:

*Ik danste op de eerste zonnestraal,
ik danste op de sterren en de maan,
ik danste uit de hemel naar omlaag,
ja, dansend in een stal kwam ik op aard'.*

Refrein
*Kom, iedereen, en dans dans dans!
Want kijk, ik ben de dans dans dans!
Volg mij en dans me achterna!
samen doen we de dans dans dans!*

*Ik danste rond en bleef niet lang alleen,
er danste al meteen een visser mee.
We dansten door met iemand die niets zag,
toen danste zelfs wie nooit gelopen had.*

(...)
*ik danste maar mijn benen werden zwaar,
mijn dansen brak, ik zakte in elkaar...*

Ik dans, ik dans, ik ben weer opgestaan!
(...)

Het was voor Jezus kennelijk één groot feest toen Hij zijn *lijdensweg* begon. En zijn dood aan het kruis was een korte onderbreking van zijn dans. Ben ik benepen, of ouderwets, als ik dit lariekoek vind? Dit liedje is volledig van de bijbelse boodschap 'losgezongen'. Wie meent dat dit beeld abstract bedoeld is, mag proberen dat uit te leggen aan de kinderen voor wie het liedje geschreven is.

Conclusie

Ik heb moeite met dit boekje. Ik vind het taalgebruik vaak net te gewild 'leuk kinderlijk'. Een kwestie van smaak, allicht. Maar het heeft ook te maken met een gebrek aan ontzag voor God. Dat God onze Vader is en dat Jezus mens werd, betekent niet dat elke afstand tot ons, zondige mensen, wegvalt. Wie de bijbelse verhalen navertelt, moet kinderen ook *respect* en *eerbied* willen bijbrengen.

Wie de bijbelse verhalen navertelt, moet kinderen ook respect en eerbied willen bijbrengen

N.a.v.:
Reinier Sonneveld,
Liedjesbijbel No. 1 – Alles maakt muziek,
Vuurbaak, Amersfoort, 2019, ISBN
9789055605590,
112 pag.,
prijs € 14,95

De inhoud is onder de maat. Vaak klopt die gewoon niet met de Bijbel, terwijl dat bij vertaling naar kinderniveau best anders kan. De bedoeling van dit project is '... een nieuwe generatie de mooiste verhalen over God mee te geven'. Helaas hebben die verhalen een heel eigen inkleuring gekregen. De ernstigste tekortkoming is dat de meeste *essentie* van de geschiedenis missen. De makers claimen

'een verrassende insteek. Met extra aandacht voor de betekenis van de verhalen en de samenhang van de hele Bijbel.'

Geslaagd is jammer genoeg alleen het verrassende van de insteek... Een gemiste kans. ■

Bauke Seldenthuis is oud-docent Nederlands.

Liedjes leren

Zingt u nog weleens een kinderliedje dat u vroeger thuis, op school of in de kerk leerde? Nu u dit leest, komen er vast een paar in herinnering. En dat is geen toeval. Kinderliedjes, ook die bij de Liedjesbijbel, zijn geschreven om te onthouden. Dat kan door het gebruik van eenvoudige woorden en korte zinnen, rijm en metrum, en een melodie die je niet meer uit je hoofd krijgt. Op de cd bij het boekje zijn de liedjes met zorg uitgevoerd en opgenomen, de stemmen zijn mooi en de begeleiding is passend en kleurrijk. Wie bekend is met de cd's uit de serie Oké4Kids (met liedjes van o.a. Oscar Mauer, Herman Boon, Marcel en Lydia Zimmer, en Elly & Rikkert), zal de stijl wel herkennen. En het effect blijft niet uit. Twee of drie keer luisteren en je kinderen zingen al aardig mee. Maar als ze de liedjes over 20, 40 of 60 jaar nog steeds kunnen zingen, dan kan de inhoud maar beter kloppen. De akkoorden van alle liedjes zijn te vinden op de website.

Thomas Offereins, organist/pianist

LEVEN MET GOD OP DE KRUISPUNTEN

Drie levensfasen

Er zijn van die momenten in het leven die je niet vergeet. Ze staan op je netvlies gebrand. De geboorte van je eerste bijvoorbeeld. Ik was zo door het dolle heen dat ik iedereen die ik sprak uitnodigde, zodat het op de geboortedag veel te druk was aan het bed van mijn doodvermoede vrouw. Na de geboorte van je eerste zal je leven niet meer hetzelfde zijn. Je gaat een nieuwe levensfase in.

Geboorte, trouwen en sterven

Over de veranderingen rond geboorte, trouwen en sterven schreef dominee Tim Keller samen met zijn vrouw Kathy drie boekjes. Hij schreef ze met het doel 'lezers de christelijke fundamenten te geven voor de meest belangrijke en ingrijpende momenten van het leven'. Deze boekjes willen een hulp zijn om de vaak diep ingrijpende en levensveranderende situatie samen met God te beleven. Ze geven veel informatie, een verrassende kijk op de Bijbel en doen je nadenken over het bewust gelovig beleven van geboorte, huwelijk en sterven.

De kracht van Keller is hoe hij het evangelie laat oplichten in confrontatie met de tijd waarin we leven. Het nadeel van Keller is dat hij op hoog niveau schrijft en dat is jammer omdat zo veel moois voor veel lezers gewoon te ingewikkeld is. Je moet minimaal wel van hbo-huize zijn om de boodschap te kunnen verwerken.

Geboorte

Het eerste deeltje gaat over geboorte, doop¹ en de (geloofs-) opvoeding waar de doop om vraagt. Die geloofsweg is zo anders dan de wereld waarin we leven, dat je niet moet denken dat het gemakkelijk is over te dragen. Dat vraagt veel toewijding en vaak veel strijd.

Ouders die willen dat het hart van hun kind zich richt op Christus en zijn evangelie moeten beseffen op welke manieren de cultuur haar geloofsopvattingen ten onrechte presenteert als algemene waarheden. Jonge mensen brengen dagelijks uren door op sociale media, waar een vloedgolf aan verhalen, getuigenissen, films, video's, reclames en muziek blijkt geeft van een wereldbeeld van seculiere moderniteit. Als je denkt dat het voldoende is als je je kinderen meeneemt naar de kerk of één keer per week naar een jeugdclub stuurt om dit alles te overwinnen en hen te vormen tot zelfstandig denkende christenen, dan heb je het mis (p. 26-27).

Keller zegt dat je elkaar versterkende gemeenschappen nodig hebt zoals een kerk en een thuis (en soms ook een school) om genoeg tegenwicht te bieden aan de sterke invloed van de wereld.

Dat was ook de triangelgedachte waarvoor veel gereformeerden zich hebben ingezet. Dat ging om totale vorming van Gods kind voor Gods koninkrijk. Dat idee is nogal afgebrokkeld naar mijn indruk, maar Keller laat zien wat de waarde ervan is midden in een wereld die ons allemaal zomaar in de greep neemt.

Als je je kinderen niet goed onderwijst, dan doet iemand anders dat wel (p. 34).

Behalve over geboorte en doop gaat het ook over het doel van de opvoeding. Mooi wordt getekend wat de tweede geboorte is. Zonder dat zal niemand in Gods rijk komen, wel of niet gedoopt.

Trouwen

Onder invloed van films en media gaan jongeren samenwonen. Ze willen elkaar wel trouw blijven, verzekeren ze mij regelmatig. Waarom trouw je dan niet? Omdat we nog geen geld genoeg hebben. Ze gaan eerst samenwonen om daarna ook zo'n mooie dure bruiloft te hebben. Wat moet er van zo'n huwelijk worden, dat meer met Amerikaanse glitter begint dan met gehoorzaamheid aan Gods wil??

Over samenwonen schrijft Keller: 'Samenwonen is heel anders dan getrouwd zijn. Het besef dat "de achterdeur altijd openstaat" en gebruikt kan worden als iets je totaal niet zint, betekent dat je niet hoeft te blijven om het zware werk te doen om een relatie te bouwen, problemen op te lossen en een gezin groot te brengen' (p. 73, nt. 18).

¹ Keller is wel heel vaag over de kinderdoop en zegt dat het bij de doop gaat 'om het opdragen van je kind aan God en het in de gemeenschap van het geloof brengen, en bidden voor en het verwachten van zijn genade in je gezin bij de taak van het ouderschap' (p. 88, nt. 7). Dat is wel erg mager over de grote kracht van Gods verbond met dit kind, dat de opvoeding kan dragen.

Daten?

Zo nuchter tekent hij het huwelijk. Het begint ermee dat je een partner gaat zoeken. Dat kan via een datingsite. Keller laat ontdekkend zien hoe het zoeken naar een partner op winkelen begint te lijken. Je kunt allerlei mensen bekijken op lengte, gewicht, karakter en noem maar op. Is daten verkeerd? Nee, maar besef wel dat er meer nodig is dan het 'bekijken' van iemand. Echte ontmoeting is nodig. Keller noemt drie punten die van belang zijn in de voorbereiding op het huwelijk.

1. Als je christen bent, zoek dan naar iemand die ook gelooft.
2. Zoek naar iemand tot wie je je nog steeds aangetrokken voelt als diegene zijn of haar jeugdige uiterlijk verliest. Fysieke aantrekkingskracht moet gebaseerd zijn op een diepere vorm van aantrekkingskracht.
3. Vraag anderen om advies over je relatie voordat je met iemand trouwt.

Helper

Keller noemt het huwelijk een ingewikkeld proces. In de Bijbel staat dat Adam een vrouw krijgt als helper die bij hem past.²

Keller legt het uit met het beeld van twee stukken van een puzzel. Ze passen alleen in elkaar als ze op de goede manier anders zijn. Zo heeft God man en vrouw gemaakt om een elkaar corrigerende eenheid te vormen. Het huwelijk is een proces van elkaar bijschaven op de weg van Gods liefde.

We moeten ons hele leven lang onze eigen specifieke gaven gebruiken en elkaar opofferend liefhebben om elkaar te helpen groeien en om tot bloei te komen. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat dit allesbehalve de heersende visie op het huwelijk is. Vandaag de dag zijn we consumenten... We

zoeken dus een partner die aan onze eisen kan voldoen, die weinig onderhoud behoeft, die niet zal proberen ons te veranderen en die in ieder opzicht bij ons past. Als we trouwen met iemand als 'tegenover' ons, die dingen tegen ons begint te zeggen over onszelf die we niet willen horen, dan zeggen we: 'Dit voelt niet goed. Dit zou toch een sprookje moeten zijn. Waarom hebben we dan steeds die conflicten?' Het antwoord is – omdat je hulp (!) krijgt. En alleen als dit ongemak achter de rug is, zul je worden wie God wil dat je bent (p. 47).

Verder staan er mooie opmerkingen in over God en Jezus als onze Bruidegom. Van Hen leren we de vreugdevolle nederigheid die alleen het evangelie ons kan geven. En die je huwelijk kan redden.

Sterven

In dit mooie (en toch ook weer niet gemakkelijke) boekje gaat het over de angst voor de dood en over rouw als de dood een breuk geslagen heeft in je leven. Als bijlagen worden voor beide zaken – als je gaat sterven of als een geliefde is gestorven – teksten genoemd die je een week lang kunt overdenken. Alleen die bladzijden zijn al de moeite van de aanschaf van dit boekje waard.

Jezus huilt met Maria en Marta – kun je lezen in Johannes 11 – maar is tegelijk vreselijk boos op de dood (vers 38). De dood is niet goed. Het is niet zoals het zou moeten gaan. Het is niet zoals God de wereld maakte. Als je zegt: 'O, de dood is gewoon natuurlijk' dan verhard je en dood je wellicht een deel van de hoop in je hart die je menselijk maakt. We weten diep vanbinnen dat we niet net als bomen of gras zijn. We zijn geschapen om te blijven (!). We willen niet kortstondig zijn, onbeduidend. We willen niet slechts een golf op het strand zijn. De diepste verlangens van ons hart gaan uit naar liefde die blijft. De dood is niet zoals het zou moeten zijn. De dood is abnormaal. Hij is geen vriend, hij is niet goed. Hij is niet een onderdeel van de levenscyclus. De dood is het einde ervan.

Treur dus. Huil. De Bijbel vertelt ons niet alleen dat we moeten huilen, maar ook dat we moeten huilen met diegenen die huilen (Romeinen 12:15). Er valt heel wat af te huilen (p. 39 en 68).

Ook nu weer laat Keller het evangelie oplichten in confrontatie met de tijd waarin we leven. Hij bespreekt moderne visies op de dood, maar ik mis wel een punt dat in onze tijd heel erg speelt. Dat is de vraag of je mag sterven wanneer je dat zelf wilt. Die vraag zal ook steeds luider gaan klinken in onze harten als we echt moeten lijden. Op dit punt is er een offensief aan de gang dat doordreunt in de kerk.

Op de website voltooidleven.nl wordt aan iemand de vraag gesteld:

Op welk moment begon u voor het eerst te denken: ik wil dood? 'Ik heb altijd gezegd: als het leven heel beperkt wordt, hoeft het van mij niet meer. Mijn vrouw is dement en woont sinds vijf jaar in een verpleeghuis. Bent u weleens in zo'n verpleeghuis geweest? De bewoners liggen allemaal met hun hoofd op de tafel, of lopen te bazelen, te huilen of te schreeuwen. Ik vind daar niets menselijks meer aan. Ze beseft niet veel van haar omgeving. Zij kent me geloof ik wel, maar ook dat weet ik niet zeker. Ze kan niet uit haar woorden komen. Vreselijk. Ik ben nog niet dement, maar ik kan me voorstellen dat ik in zo'n situatie terechtkom. Dat wil ik niet.

Als je niks meer kan, waarom zou je jezelf dan naar je levenseinde toe slepen? Als ik dat prikje krijg is het afgelopen, en hoef ik niemand meer lastig te vallen.'³

Hoe moet je als christen daarop reageren?

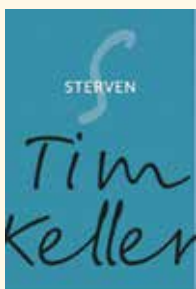
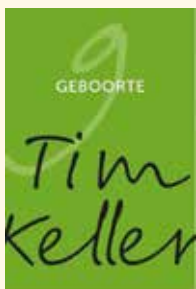
Voor wie niet gelooft, is die man wel te begrijpen. Waarom zou je nog blijven leven als er niks is om op te wachten? Als ik niet geloofde, zou ik het ook zeggen. Maar wie gelooft, spreekt anders. Als je gelooft in Jezus, kom je via je sterven direct in de hemel, in de wachtkamer om te wachten op een nieuwe hemel en een nieuwe aarde. Jezus haalt je. Hij weet precies wanneer het de goede tijd is.

De christelijke houding is dat je wacht op God. Dat kan heel zwaar zijn. Het kan afgrijselijk worden. We weten hoe een voorganger van vroeger – dominee Wilhelmus a Brakel – moest sterven.⁴ Hij heeft het zwaar gehad voor zijn sterven. Hij had last van nierstenen zodat hij het uitschreeuwde van de pijn. Hij kreeg het ook benauwd. Dat heeft acht weken geduurd. Zonder de zegen van medische begeleiding die wij kunnen krijgen!

Hoe reageerde hij? Hij bad om verlichting zodat er – vertelde de collega die erbij was – 'niet enige weerstreving (dat is: verzet) in zijn hart of mond tegen de wil en raad des Heren mocht opkomen'.⁵ Hij was bang om opstandig te

worden tegen Gods wil en weg. En vlak voor zijn sterven zei hij: 'Ik rust in mijn Jezus. Ik ben met Hem verenigd. Ik *wacht* maar totdat Hij komt, en ik onderwerp me met alle stilheid.'⁶

Hiermee zijn niet alle vragen beantwoord en is ook niet gezegd welke keuzes je moet maken. Maar het is wel het startpunt voor ons als christenen in deze tijd: 'niet ik bepaal het moment van mijn sterven, ik wacht op Jezus.' ■

N.a.v.:
Tim Keller,
Geboorte, Trouwen, Serven, Van Wijnen, Franeker, 2020, resp. ISBN 9789051945874, 80 pag., ISBN 9789051945881, 75 pag., ISBN 9789051945898, 80 pag., prijs per deeltje € 12,50

2 'God, de HEER, dacht: Het is niet goed dat de mens alleen is, ik zal een helper voor hem maken die bij hem past' (Gen. 2:18 NBV). De Herziene Statenvertaling geeft het zo weer: 'Ook zei de HEERE God: Het is niet goed dat de mens alleen is; ik zal een hulp voor hem maken als iemand tegenover hem.'

3 <http://voltooidleven.nl/zonde-van-de-tijd/>.

4 Hij heeft een boek over het leven met God geschreven dat tot in onze tijd tot zegen is (en daarom ook hertaald is). Dat is *De Redelijke Godsdienst*.

5 W. Fieret, *Wilhelmus a Brakel. Een gedreven dienaar in Gods kerk*, Houten, 2016, p. 184-185.

6 Dr. F.J. Los, *Wilhelmus a Brakel*, Leiden 1991, p. 100-101.

UIT DE WAARHEIDSVRIEND
VAN 18 MAART EN 15 APRIL 2021

Onder het blijmoedige motto 'beter goed gejat dan slecht bedacht' pik ik in dit onderdeel van deze rubriek twee stukjes uit een vergelijkbare rubriek van een ander blad. Namelijk uit de door dr. A.A.A. Prosman verzorgde rubriek 'Uit de pers' in De Waarheidsvriend. In beide stukjes plaatst hij kritische vragen bij opiniërende artikelen in het Nederlands Dagblad. Op 18 maart haalt hij een stukje aan uit het hoofdredactionele commentaar dat verscheen in het ND van 6 maart 2021 (geschreven door Wim Houtman). Het was in de aanloop naar de verkiezingen voor de Tweede Kamer en de daaropvolgende kabinetsformatie. Eerst dus hieronder wat Prosman uit het ND knipte, met direct daaronder zijn commentaar.

Het schuivende ND

Ook in Nederland werd, zeker vroeger, bij 'christelijke politiek' het eerst aan abortus en euthanasie gedacht. Maar juist daar blijkt de bewegingsvrijheid van de overheid beperkt. Als de abortuswet zou worden aangescherpt, verplaatst de praktijk zich ondergronds of naar het buitenland. Bij euthanasie zullen artsen niet meer melden. Het is veel belangrijker dat er goede palliatieve zorg is. Dat er artsen en geestelijk verzorgers zijn die 'tevoorschijn luisteren' wat mensen met een euthanasiewens echt voelen. Dat een medisch-ethicus iets verstandigs zegt. Dat ouders van een gehandicapt kind er niet alleen voor staan. Er zijn andere kwesties, waar de oplossing juist van de overheid moet komen. Asielbeleid en klimaat bijvoorbeeld. Er kunnen christenen zijn die zeggen: bij deze verkiezingen moet hier een beslissende stap gezet worden, ik kies een partij die daarvoor gaat. Voor die zaken, én voor eerlijk delen, voor bescherming van de democratie en voor nog veel meer, hebben christelijke partijen ook aandacht. Zij willen er juist niet voor one issue zijn. (...) ze vragen vertrouwen van hun kiezers in de keuzes die ze van daaruit de komende vier jaar zullen maken.

Prosmans commentaar: De politiek moet zich niet meer zo druk maken om die afgesloten items waarvoor toch geen meerderheid te vinden is. Laat abortus en euthanasie vrij (tot welke leeftijd eigenlijk?). Strijd niet meer tegen abortus en euthanasie, betoogt de redacteur. Want, zegt hij, als je het verbiedt, dan verplaats je het probleem naar het illegale circuit of naar het buitenland. Dat is geen consistente redenering. Je kan met hetzelfde recht zeggen: stop de strijd tegen vrouwenhandel, want met dat gevecht verplaats je het probleem naar het buitenland. Zullen we ook maar stoppen met de strijd tegen criminaliteit? Die is immers altijd al ondergronds geweest. Wat is er eigenlijk mis met de strijd voor de bescherming van het leven? Mag je die strijd ooit opgeven? Wie zich voor kwetsbaar leven inzet, ook van vluchtelingen, bedrijft mijns inziens op een zeer respectabele manier politiek. Maar er gaan nu dus andere stemmen op: allerlei zaken rond bescherming van het leven worden op het bordje van de hulpverlening gelegd. Slim bedacht: dan is de christelijke politiek ervan af en heeft zij de handen vrij om weer deel te nemen aan een regeringscoalitie. Welkom in de formatiestrijd.

In De Waarheidsvriend van 15 april 2021 besteedt Prosmans weer kritische aandacht aan het ND. Nu aan een artikel van 31 maart 2021 van Dick Schinkelshoek over homoseksualiteit. De veranderende christelijke opinievorming hierover vergeleek deze ND-journalist met die over de slavernij. Ook nu weer eerst het door Prosmans aangehaalde gedeelte uit het ND en aansluitend zijn commentaar.

Ik weet het: de afschaffing van de slavernij in de negentiende eeuw en de emancipatie van homoseksuelen vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw kun je theologisch maar deels vergelijken. Zo is de Bijbel uitgesproken negatief over homoseksueel geslachtsverkeer, maar kun je er lang zoeken naar een expliciet verbod op het houden van slaven. De aartsvaders verwekten kinderen bij hun slavinnen. De Tien Geboden rekenen even vanzelfsprekend met 'uw slaaf en uw slavine' als met 'de vreemdeling in uw steden'. Paulus stuurt de weggelopen slaaf Onesimus resoluut terug naar zijn meester. Slaven moet je wel goed behandelen. Ze moeten rusten op de zevende dag net als jij. En in Christus is 'noch slaaf noch vrije'. Maar een veroordeling lees je niet in de Bijbel. En toch, bij het lezen van de vorig jaar verschenen bundel *Heilzame Verwerking van het Slavennijverleden voor 'wit' en 'zwart'* (Stichting Lutherse Uitgeverij) viel me ineens op hoezeer die theologische debatten rond 1800 over het houden van slaven

lijken op onze discussies over gender en homoseksualiteit. (...)

Geen emancipatiebeweging is zo sterk christelijk geïnspireerd geweest als de roep om afschaffing van de slavernij. Vanaf 1800 wordt dit 'abolitionisme' in Europa en de VS zo'n dominante beweging, dat afschaffing niet alleen onvermijdelijk wordt, maar iedereen dit ook het meest menselijke vindt om te doen. Historicus Tom Holland schrijft in *Heerschappij* (2020) die ontwikkeling toe aan het geloof in de Heilige Geest: er zijn nieuwe dingen te ontdekken over hoe

'Wat is er eigenlijk mis met de strijd voor de bescherming van het leven? Mag je die strijd ooit opgeven?'

God de wereld heeft gemaakt. Daardoor konden christelijke landen met overtuiging de slavernij afschaffen, terwijl dat de sultan van het Ottomaanse rijk meer moeite kostte: de Koran verbiedt het immers niet. Nee, de Bijbel ook niet – maar het christendom kent de Geest, die de gelovigen onderwijst. (...) Er zijn christenen – vooral buiten Nederland? – voor wie homoseksualiteit zo'n gruwel is dat ze homo's het eeuwig heil zouden ontzeggen als ze konden. Andere christenen veroordelen homoseksualiteit omdat dit in de Bijbel staat of de natuur dat leert, maar willen homo's wel een veilige, liefdevolle omgeving bieden (waarmee ze zichzelf zoals de Moravische Broeders, in een spanningsvolle positie brengen). En er zijn christenen die liever de Geest dan

de letter van de Bijbel laten spreken. Is het gesprek over homoseksualiteit en gender in de kerk dan onbelangrijk? Nee. Is het dan zeker waar die discussie gaat uitkomen? Nee, ook niet. Maar bij een onderwerp waarvan het belang zó wordt opgeblazen dat het kerken en gezinnen scheurt, is het goed om ook de geschiedenis te laten spreken: er zijn in de kerk vaker soortgelijke discussies geweest – en soms kunnen we ons die nog maar nauwelijks herinneren.

Prosmans commentaar: De discussie over homoseksualiteit zal nog wel even doorgaan. Steeds weer wordt geprobeerd om de Bijbel zo uit te leggen dat er ruimte is om homoseksualiteit over de volle breedte te accepteren – inclusief het homohuwelijk. In ieder geval heeft zo'n ruime opvatting als voordeel dat je je niet buiten de samenleving plaatst (...). Toch roept het betoog van Schinkelshoek vragen op. Ontstaat er geen

'Ontstaat er geen kortsluiting als je twee problemen die ver uiteenlopen met elkaar in verbinding brengt?'

kortsluiting als je twee problemen die ver uiteenlopen met elkaar in verbinding brengt? Schinkelshoek relateert wat de Bijbel erover zegt, bijvoorbeeld in Exodus 20. Want het komt daar en elders niet tot een klip-en-klare veroordeling van slavernij. Doet hij dan niet tekort aan de proclamatie waarmee de Decaloog inzet, namelijk dat God bevrijdt van slavernij en uitbuiting? En als in het vierde gebod gesproken wordt

over het rusten van de slaven, dan kunnen we ook daarin iets van bevrijding horen. En als de mens naar het beeld van God geschapen is, dan is dat toch een explosief gegeven als het over slavernij gaat? Wie zegt dat een meester zijn slaaf (Onesimus) als een geliefde broeder moet aanvaarden, maakt daarmee een statement naar de samenleving van die dagen, want volgens Aristoteles was er nauwelijks verschil tussen het gebruiken van slaven of van tamme dieren. Er is genoeg munitie in de Bijbel om slavernij te bestrijden. Heel anders is dat met betrekking tot homoseksualiteit. Een bevrijdingsbeweging van slaven zoals de Bijbel die tekent, komen we niet tegen als het over homoseksualiteit gaat. Altijd zet de Bijbel in op relaties tussen mensen van verschillend geslacht. Ook Jezus kunnen we nergens betrappen op een uitspraak die eventueel zou kunnen wijzen op een relativisering van het huwelijk. Wie een pleidooi wil voeren voor bijvoorbeeld het homohuwelijk, heeft daartoe alle vrijheid, maar moet dat niet doen ten koste van de duidelijkheid van de Bijbel.

Juist dat al meer problematiseren van de duidelijkheid van de Bijbel in eigen opiniëring of in het royaal podium bieden daarvoor is een opvallende trek geworden van het ND. En een storende trek voor lezers die de verschuivingen van deze krant niet meer kunnen meemaken. Omdat zij niet los willen raken van wortels waar het ND wel steeds losser van is geraakt, ook al waren die ooit bepalend voor zijn eigen ontstaan. De voorbeelden hiervan zouden te vermenigvuldigen zijn. Hoe vervreemdend werkte het bijvoorbeeld niet dat het ND het voor zijn lezers kennelijk een goede voorbereiding op het vieren van Hemelvaartsdag vond om prominent op pagina 2 en 3 van de editie op de dag ervoor (12 mei 2021) uitgebreid en onweersproken dr. Arie Zwiep aan het woord te laten om de betrouwbaarheid van wat Lucas vertelt onderuit te halen. Lucas zelf mag dan nogal de nadruk gelegd hebben op zijn zorgvuldige onderzoek en het betrouwbare getuigenis van de ooggetuigen (Luc. 1:1-4, Hand. 1:1-3,8), Zwiep weet het beter. Van de gang van zaken bij de hemelvaart zou de Bijbel maar een onduidelijk en rommelig beeld bieden. En Lucas heeft maar een 'verhaalvorm' gekozen, overgenomen uit vergelijkbare verhalen in joodse bronnen. Dat zou ook niets geven en de boodschap zou overeind blijven: Jezus is nu bij God en komt terug om alles te herstellen. Maar het zal altijd weer opnieuw een illusie blijken dat je de inhoud van de boodschap van de Schrift heus wel zo'n beetje overeind kunt blijven houden wanneer je schriftkritische omgang met de vorm waarin die boodschap gegoten is, accepteert en importeert. Je zult blijven schuiven... ■

UIT WOORD & DIENST
VAN APRIL 2021

In Woord & Dienst van april 2021 wijdt ds. Willem Maarten Dekker (PKN Waddinxveen) zijn column aan de plaats van de schriftlezing binnen de liturgie. Hij doet dat met als titel: 'Luisteren naar de Schrift'. Aanleiding daarvoor was dat hij een kerkdienst van Mozaïek had bekeken. Mozaïek is de naam van een gestaag groeiende keten van grote, hippe, evangelisch getinte gemeenten die plaatselijke gemeenten uit andere kerkverbanden leegzuigen. Dekker viel iets op dat ik tot mijn verbazing ook al een paar keer in GKv-kerkdiensten heb meegemaakt. Het bracht hem tot een korte beschouwing over wat van breder belang is. Dekker vertelt:

De belangrijke eigen plaats van de schriftlezing

Wat mij vooral opviel in de uitzending, was iets dat op het eerste gehoor klein en onbeduidend leek. In de dienst was geen apart moment voor de schriftlezing. Er wordt gezongen en gebeden, en dan begint een spreker met zijn preek. In die preek haalt hij de Bijbel aan. Soms allerlei bijbelteksten door elkaar die suggereren dat het hele verhaal bijbels is, wat helaas niet altijd het geval is. In dit geval bestond de preek uit drie punten, en elk punt begon met een vers uit de Bijbel. Die verzen waren niet slecht gekozen. Ze sloten mooi aan bij het punt dat de spreker wilde maken. Toch laat dit liturgische detail goed zien hoezeer hier de traditie van de reformatie wordt verlaten. De reformatie is ontstaan vanuit het verlangen om Schrift en kerk meer tegenover elkaar te stellen. Er is geen voortgezette incarnatie waardoor het ambt de Schrift eenvoudig ter hand kan nemen en een monopolie op haar uitleg heeft; nee, de Schrift staat tegenóver het ambt. Predikant zijn is: steeds opnieuw luisteren naar de Schrift en je daardoor laten gezeggen in de hoop dat je dan, misschien, ook een keer zelf iets zinnigs te zeggen hebt.

De liturgische uitdrukking daarvan is de aparte schriftlezing, los van de preek. Deze drukt het gezag van de Schrift uit. Ook al was de preek slecht, dan nog is de Schrift onafhankelijk en goed. Het betekent ook: een goede preek is de uitleg en toepassing van dit specifieke bijbelgedeelte, in de context en het kader van de gehele Schrift. Geen tekstenplukkerij.

Geroepen en gezonden

Bij Mozaïek gaan ze terug naar een voor-reformatorische verhouding tussen Schrift en kerk. Naar het idee dat we eigenlijk al wel weten wat het geloof inhoudt en wat de Bijbel wil vertellen. De Bijbel wordt ons gebruiksmiddel in plaats van dat zij onze meerdere is.

Binnenkort wordt het rapport *Geroepen en gezonden* besproken op de synode van de Protestantse Kerk (PKN). Het tiende (!) rapport over het ambt. Ook in de PKN zijn sterke krachten werkzaam die de predikant als schriftgeleerde willen ontmantelen en toe willen naar een hapklare-brokken-geloof, waarin de predikant vooral nog de rol van verbinder en manager speelt. God verhoede dat dat visioen werkelijkheid wordt.

‘Naar een hapklare-brokken-geloof, waarin de predikant vooral nog de rol van verbinder en manager speelt?’

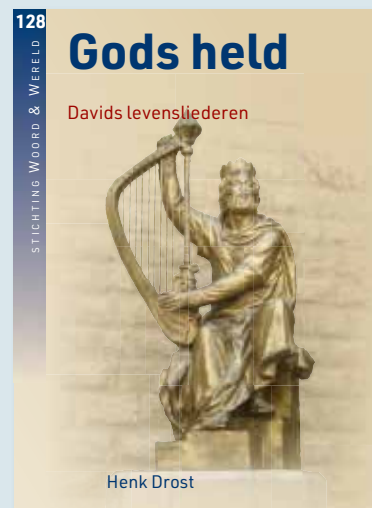
Ook al valt volgens mij vanuit de belijdenis van de duidelijkheid van de Schrift royaler te spreken over de potentiële zinnigheid van de preek dan Dekker doet, hij maakt hier wel een heel belangrijk punt over het ook liturgisch duidelijk laten uitkomen van het ‘tegenover’ van Gods Woord. ■

Nieuw: Cahier 128

Gods held

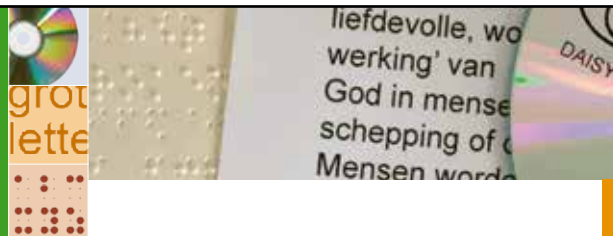
Davids levensliederen

De psalmen van David zijn echt uit zijn leven gegrepen. Ze zijn gemaakt door een vluchteling. Ze zijn geschreven door een koning. In dit boek heeft Henk Drost een aantal van die psalmen op een rijtje gezet. In de Bijbel vind je in de boeken Samuel de biografie van David. Via het opschrift kun je dan een psalm in een bepaalde fase van Davids leven plaatsen en begrijpen. Het maakt de psalmen nog levensechter: in dit boek beleef je hoe levensecht de psalmen zijn. Het zijn werkelijk levensliederen.

Prijs bij abonnement op de cahiers € 10,50
Ook verkrijgbaar bij de boekhandel voor € 13,50

Bestel nú op www.woordenwereld.nl!

Uw vertrouwde christelijke bladen blijven lezen? Dat kan via de CBB!

De CBB, de Christelijke Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden, heeft een grote collectie christelijke lectuur in grootletter en gesproken vorm.

Kijk op www.cbb.nl, bel naar 0341-56 54 77 of mail naar klantenservice@cbb.nl en vraag onze gratis catalogus aan.

CBB, Christelijke Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden

Nader Bekeken is een periodieke uitgave van de Stichting Woord en Wereld en verschijnt 11 x per jaar. De Stichting geeft tevens een serie cahiers uit tot versterking van het gereformeerde leven.

DAGELIJKS BESTUUR VAN
DE STICHTING WOORD EN WERELD
Voorzitter

Ds. J. Wesseling (a.i.)

Secretaris

W. Hindriks

Penningmeester

W.A. Dreschler

REDACTIE NADER BEKEKEN

Hoofdredactie

Dr. P. Boonstra

Eindredactie

D.E. Slump-Schoonhoven

M.J.A. Zwikstra-de Weger

Redactie

Ds. S.M. Alserda

Drs. H.J. Boiten

Ds. C. van Dijk

Dr. B. van Egmond

Drs. J.W. van der Jagt

Ds. P.L. Storm

Redactiesecretariaat

Dr. J. Kooistra

Hemsterhuislaan 3, 9752 NA Haren

Tel.: 050 - 5344508

Mail: redactie@woordenwereld.nl

Medewerkers Nader Bekeken

Dr. H.H. van Alten, Pretoria ZA

Ds. J. Beekhuis, Hoogeveen

Ds. C. van den Berg, Amersfoort

Ds. H. van den Berg, Bergschenhoek

Drs. L. Bezemer, Hattem

Drs. F.J. Bijzet, Emmen

J.H. Bollemaat, Dalfsen

H. Boomstra, Den Helder,

tekeningen/cartoons

A.C. Breen, Dunsborough, WA

Drs. E. Brink, Waddinxveen

Drs. J.J. Burger, Veenendaal

Ds. H. Drost, Grafhorst

Ds. P. Drost, Übelbach (Oostenrijk)

Drs. L.W. de Graaff, Heerde

Drs. B.P. Hagens, Soest

Dr. A.N. Hendriks, Amersfoort

Prof. dr. P.H.R. van Houwelingen,

Kampen

Prof. dr. G. Kwakkel, Kampen

Ds. R.Th. Pos, Steenwijk

Ds. P. Schelling, Amersfoort

G.J. Schutte, Zeist

G. Slings, Lelystad

Ds. A. van der Sloot, Steenwijk

Dr. R.T. te Velde, Wezep

Dr. H. Veldman, Zuidhorn

Ds. J. Wesseling, Veenendaal

Drs. Joh. de Wolf, Amersfoort

Ds. G. Zomer Jzn., Nieuwendijk

**Adreswijzigingen
en/of opzeggingen**

INTERNET:

- www.woordenwereld.nl
- woordenwereld@spabonneservice.nl
- naderbekeken@spabonneservice.nl

POSTADRES:

- Woord en Wereldabonneservice,
Postbus 105,
2400 AC Alphen aan den Rijn

TELEFOON:

- 088 - 110 20 42
- 0172 - 47 60 85

Beëindiging abonnement:

tenminste 4 weken voor het einde van de abonnementsperiode.

Bezorgklachten:

www.woordenwereld.nl/klantenservice

**Meer informatie en uitgebreide
abonnementsvoorwaarden op
www.woordenwereld.nl**

Abonnementsprijzen:

- Nader Bekeken € 39,00
- Nader Bekeken + 4 cahiers € 78,00
- Nader Bekeken studenten € 23,00
- Nader Bekeken PDF € 23,00
- Nader Bekeken PDF (buitenland
Europa) € 33,00
- Nader Bekeken PDF (buitenland overig)
€ 43,00
- Cahiers bij abonnement (per jaar)
€ 42,00
- Cahiers, losse verkoop € 13,50
- Bankrekeningnummer:
NL 75 INGB 0007 2255 58
- Bic-code: INGBNL2A
- Deze tarieven gelden bij machtiging
(automatische incasso).
- Voor betaling per acceptgirokaart of per
eigen overschrijving geldt een opslag
van € 2,-

Bankrekeningnummer voor giften:

NL42 RABO 0324 6259 01

De stichting Woord en Wereld heeft
geprobeerd alle rechthebbenden te
achterhalen en in te lichten. Mocht de
vermelding van eigenaar of copyright
onjuist of onvolledig zijn, neemt u dan
contact op met de redactie.

Niets uit deze uitgave mag
vermenigvuldigd worden en/of openbaar
gemaakt worden zonder schriftelijke
toestemming van de redactie.

Basisontwerp: Studio TinekeWerk

Vormgeving, prepress, fotografie:

Studio Bert Gort, Grijpskerk

Druk: VellendrukkerijBDU b.v.,

Barneveld

Gesproken versie: Nader Bekeken

is ook op Daisy-cd en Webbox

verrijgbaar.

Inlichtingen: Chr. Bibl. voor Blinden

en Slechtzienden,

tel. 0341-565 477, e-mail

klantenservice@cbb.nl.

ISSN 1380 - 3034

www.woordenwereld.nl

Neem nu een jaarabonnement
en ontvang de special
'De bijbel of een biertje' gratis +
het eerste jaar 50% korting!

Ga voor het afsluiten van een abonnement
naar www.woordenwereld.nl

Kijk eens
op onze
website!

www.woordenwereld.nl

Daarop kunt u:

- De laatste nummers van Nader Bekeken bekijken.
- De nodige informatie over de nieuwste cahiers vinden.
- Direct een (deel van een) artikel uit het nieuwste nummer downloaden.
- Nummers die langer dan een jaar geleden verschenen zijn als pdf verkrijgen.
- Met de uitgebreide zoekfunctie, heel gemakkelijk, allerlei onderwerpen waar iets over geschreven is, vinden.

@NaderBekeken

www.facebook.com/naderbekeken

Kiekendief

Vreemd dat hij nu niet valt
zo vlak boven de grond,
dat hij zijn eigen vlucht vertrouwt
terwijl zijn vleugels nauwelijks bewegen.

Zijn romp, daartussen, is al even
roerloos: een massieve kluit,
maar in zijn kop schuilt aandacht
voor de aarde. Daar is buit.

Vreemd dat hij nu niet duikt,
hij heeft geduld.
Hij zweeft zich los van onze grote vragen:
Zal ik vandaag nog vangen? Hoe lang mag
het pauze zijn tussen twee vleugelslagen?

Vliegen is vrij en duiken kent geen schuld
hij valt eenvoudig op de kiekens aan
wanneer zijn tijd gekomen is en daarna
zweeft hij weer. Met engelengeduld.

RENÉE VAN RIESSEN
UIT: *JAGEND LICHT*, 1984

—
Fraaie beschrijving van een
jagende kiekendief.

Ik heb een kiekendiefpaartje
dagenlang kunnen observeren
boven een maisveld met jonge
haasjes. Prachtig hoe de ou-
ders van die haasjes vechten
voor hun jongen, onvervaard.

Inderdaad: vlak boven de
grond en toch niet vallen, ter-
wijl zijn vleugels nauwelijks
bewegen. Hij zweeft maar
voort. Met engelengeduld.
Schitterend.